

Van het Schavot naar de Cel

De veranderende blik op criminaliteit in het arrondissement
Eindhoven in de negentiende eeuw

Interieur van de Schans, Willem Hekking jr., omstreeks 1847. Potlood, penseel in grijs. 13,9 x 17,5 cm. Gemeentearchief Amsterdam, Topografische Atlas.

Bachelorwerkstuk Geschiedenis - eerste gelegenheid

Frank van Lieshout - s1004452

Scriptiebegeleider: Mayra Murkens

15 juni 2023

woordenaantal: 9987

Inhoudsopgave

Titelblad	1
Inhoudsopgave	2
Literatuurlijst	3
Inleiding	5
Onderwerp en Status Quaestionis	5
Methode	9
Hoofdstuk 1: Context van de negentiende eeuw	11
Justitiële veranderingen	11
Context van Eindhoven	13
Hoofdstuk 2: Trends in criminaliteit	17
Hoofdstuk 3: Blik op criminaliteit	28
Conclusie	37
Bijlage 1: Grafieken	40
Bijlage 2: Eigenschappen van de vonnissen	42
Bijlage 3: Wetten en wetsartikelen	46

Literatuurlijst

Primaire bronnen:

BHIC 's-Hertogenbosch, Rechtbank in Eindhoven, 1838 - 1877 N.B. Stukken van 1820 - 1877 (25), inv.nr. 3-62, Vonnissen (1838-1877).

RHCe Eindhoven, Gemeentebestuur Eindhoven, 1811-1920, inv.nr. 470, Stukken betreffende de gemeenteveldwachter en -politie (1812-1912).

Literatuur:

Archieven.nl, <https://www.archieven.nl/nl/> (geraadpleegd 02-06-2023).

Brabants Erfgoed, <https://www.brabantserfgoed.nl/> (geraadpleegd 14-06-2023).

Brugmans, I., *De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw (1813-1870)* (Den Haag, 1929).

Emsley, C., 'Control and Legitimacy. The Police in Comparative Perspective since circa 1800' in: Clive Emsley, Eric Johnson en Pieter Spierenburg eds., *Social Control in Europe. Volume 2, 1800-2000* (Ohio 2004) 193-209.

Faber, S. et al., *Criminaliteit in de negentiende eeuw* (Hilversum 1998).

Faber, S., *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811. De nieuwe menslievendheid* (proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam 1983).

Fijnaut, C., *De geschiedenis van de Nederlandse politie* (Amsterdam 2007).

Graff, H., 'Crime and Punishment in the Nineteenth Century. A New Look at the Criminal', *The Journal of Interdisciplinary History* 7:3 (1977) 477-491

Hay, D., 'Crime and Justice in Eighteenth- and Nineteenth-Century England', *Crime and Justice* 2 (1980) 45-84.

Jansen, C., 'Twee eeuwen politiebestedel en veranderend recht', *BMGN - Low Countries Historical Review* 123:3 (2008) 386-393.

Jansen, J., 'Strafrechtspraak en Joden in Limburg in de 18e en vroege 19e eeuw', *Studies over de sociaaleconomische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 31 (1986) 78-101.

Koster, M. de en A. Vrints, 'The New Police as Agents of Control? Urban Policing and its Socio-Geographical Focus in Nineteenth-Century Antwerp' in: B. Blondé et al. eds., *Inequality and the City in the Low Countries (1200-2020)* (Turnhout, 2020) 343-356.

Le droit criminel, <https://ledroitcriminel.fr/> (geraadpleegd 06-06-2023).

Leeuwen, M. van en I. Maas, HISCLASS. A Historical International Social Class Scheme (Leuven, 2011).

- Lodhi, A. en C. Tilly, 'Urbanization, Crime and Collective Violence in 19th-Century France', *American Journal of Sociology* 79:2 (1973) 296-318.
- Luijk, E. van, *Het schuldbeginnel in het Nederlandse strafrecht. Een verkenning aan de hand van de geschiedenis van het Nederlandse strafrecht, de kentekenaansprakelijkheid en het EVRM* (proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen 2015).
- McDonald, L., 'Theory and Evidence of Rising Crime in the Nineteenth Century', *The British Journal of Sociology* 33:3 (1982) 402-420.
- Meershoek, G., *De Gemeentepolitie in een veranderende samenleving* (Amsterdam 2007).
- Ros, R., 'Het Nederlandsch genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen. Het ontstaan van de reclassering in Nederland', *Misdaad & Straf* 114 (1991) 21-29.
- Schagen, J. van, *Acht eeuwen Eindhoven. Verhaal van een stad* (Eindhoven 2020).
- Spierenburg, P., 'Sociale controle, misdaad en het geweldsmonopolie. De veranderende rol van de politie', *BMGN - Low Countries Historical Review* 123:3 (2008) 394-402.
- Taeger, A., 'Analysis of Records in Historical Research on Criminal Law. Criminal Records on Male Homosexuality in Paris in the 18th Century', *Forum Qualitative Sozialforschung* 3(1), Art. 19 (2002).
- Tobias, J., *Crime and Industrial Society in the Nineteenth Century* (Londen, 1972).
- Vanhemelryck, F., 'Misdaad en straf. Recent onderzoek naar de geschiedenis der criminaliteit', *BMGN - Low Countries Historical Review* 93:2 (1978) 177-206.

Inleiding

Onderwerp en Status Quaestionis

Met de bezetting en inlijving van Nederland onder Napoleontisch Frankrijk tussen 1810-1813 werden er significante wijzigingen doorgevoerd in het rechtssysteem met als doel deze te centraliseren. Het Franse wetboek van strafrecht, de Code Pénal, en wetboek van strafvordering, de Code d'Instruction Criminelle, vervingen in deze tijd de oude stedelijke wetgeving. Deze nationale wetboeken werden behouden toen Nederland werd bevrijd.¹ Dit gaf een eerste aanzet in een langzaam proces om justitie in Nederland onder centraal gezag te brengen, te uniformeren en te professionaliseren. Daarnaast ontwikkelde zich door Verlichtingsideeën een nieuwe kijk op de criminaliteit. Een voorbeeld van de 'humanisering' van strafrecht is de invoering van de cellulaire opsluiting en het afschaffen van lijfstraffen en de doodstraf gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw.²

De combinatie van institutionele hervormingen en een veranderend beeld van strafrecht heeft naar alle waarschijnlijkheid een zichtbare invloed gehad op de veroordeling van criminelen. Echter is hier nog geen concreet onderzoek naar verricht. Het weinige onderzoek dat is verricht naar criminaliteit in de negentiende eeuw in Nederland focust zich op specifieke juridische ontwikkelingen en koppelt deze niet aan veranderingen in criminele registraties.³ Op dit gebied ontbreekt er cruciale kennis: welk effect hadden deze ontwikkelingen op de blik op criminaliteit? Alleen door deze vraag te beantwoorden kunnen we begrijpen hoe onze huidige juridische cultuur tot stand is gekomen, gebaseerd op de Franse wetboeken en beïnvloed door verlicht gedachtegoed. Deze lacune tracht ik te vullen met dit onderzoek naar veranderingen in criminele registraties, met als achtergrond de institutionele en maatschappelijke ontwikkelingen in de negentiende eeuw.

Voor dit onderzoek zullen de gegevens worden gebruikt van de arrondissementsrechtbank te Eindhoven. Deze rechtbank was in werking van 1838 tot 1877 en behandelde zowel strafrechtzaken als burgerzaken.⁴ Dit juridische gebied of arrondissement, bestond uit kleinere juridische eenheden, ofwel kantons. De specifieke kantons binnen het arrondissement met Eindhoven als arrondissementshoofdplaats waren Asten, Eindhoven, Helmond en Oirschot.⁵ Binnen dit gebied wordt de gemeente Eindhoven

¹G. Meershoek, *De Gemeentepolitie in een veranderende samenleving* (Amsterdam 2007), 28.

²S. Faber et al., *Criminaliteit in de negentiende eeuw* (Hilversum 1998) 10, 51.

³Zie: S. Faber et al., *Criminaliteit in de negentiende eeuw*.

⁴J. van Oorschot, *Eindhoven: een samenleving in verandering. Deel 1: 1810-1920* (Eindhoven 1982) 465-468.

⁵Archieven.nl, 'Ontstaan nationale rechterlijke organisatie in 1827/1838', <https://proxy.archieven.nl/0/0968192D9491408CAEFBB1B9D4133975> (geraadpleegd op 02-06-2023).

en omgeving als toonaangevend gezien voor de sociaal-maatschappelijke veranderingen in het gehele arrondissement. Dit doordat deze omgeving gekenmerkt werd door een zeer kleine stadskern die werd gedomineerd door de industrie, omringd door dorpjes waar men van landbouw en huisnijverheid leefde.⁶ Oftewel, deze omgeving was een combinatie van stedelijke en rurale omstandigheden en daardoor omvattend voor het arrondissement, dat ook meerdere kleine steden kende maar gedomineerd werd door kleine dorpjes.⁷

In dit onderzoek zal de volgende onderzoeksvraag centraal staan: 'Welk beeld geven criminele vonnissen binnen het arrondissement Eindhoven tussen 1838-1877 van de justitiële blik op criminaliteit in de negentiende eeuw?' Deze vraag zal met behulp van de volgende deelvragen beantwoord worden. Ten eerste, 'Welke justitiële hervormingen vonden plaats in de negentiende eeuw in Nederland en wat waren de maatschappelijke omstandigheden in Groot-Eindhoven in deze tijd?'. Hierin zal de ordehandhaving afzonderlijk worden aangestipt door de verwachte sterke invloed van deze factor op criminaliteit. Ten tweede, 'Welke trends nemen we waar in de vonnissen in het arrondissement en in Groot-Eindhoven?' en ten derde, 'Welke veranderende blik op criminaliteit valt af te leiden uit een specifieke selectie van vonnissen?'.⁸

Onderzoek naar criminaliteit in de negentiende eeuw focust zich in het algemeen op de aantallen overtredingen om de vraag te beantwoorden of crimineel gedrag toeneemt in deze periode. In de negentiende eeuw zelf werd er veel geschreven over de oorzaken van criminaliteit en werden er verklaringen gezocht voor toenames in criminaliteit.⁹ Echter laten de beschikbare data uit die tijd doorgaans een afname in overtredingen zien. Bijvoorbeeld in Frankrijk en Engeland. Lodhi en Tilly hebben de theorie dat urbanisatie leidt tot hogere criminaliteitscijfers, verworpen in hun studie naar negentiende-eeuws Frankrijk.⁹ Vooral Marxistische wetenschappers bleven volhouden aan deze veronderstelling, wat niet raar is aangezien dit een 'legitimatie' was voor het idee van revolutie.¹⁰

Een onderzoek dat zich wel meer focust op verschillende achterliggende oorzaken van criminaliteit en probeert te duiden wat de geregistreerde criminaliteit nou precies betekent, is het werk van J.J. Tobias naar negentiende-eeuws Engeland. Hij behandelt de volgende factoren die criminaliteit beïnvloedden: armoede, populatiegroei, educatie, huisvesting

⁶J. van Schagen, *Acht eeuwen Eindhoven. Verhaal van een stad* (Eindhoven 2020) 70-71.

⁷Brabants Erfgoed, 'Industrialisatie in twee golven', <https://www.brabantserfgoed.nl/page/4247/industrialisatie-in-twee-golven> (geraadpleegd op 14-06-2023).

⁸L. McDonald, 'Theory and Evidence of Rising Crime in the Nineteenth Century', *The British Journal of Sociology* 33:3 (1982) 402-420, aldaar 404.

⁹A. Lodhi en C. Tilly, 'Urbanization, Crime and Collective Violence in 19th-Century France', *American Journal of Sociology* 79:2 (1973) 296-318.

¹⁰L. McDonald, 'Theory and Evidence of Rising Crime in the Nineteenth Century', aldaar 411-412.

(sloppenwijken), drankgebruik, de kloof tussen sociale klassen, transport, technologische ontwikkelingen (machines) en geld.¹¹ Tobias benoemt ook het effect van de transformatie van het politiekorps op de criminaliteit. Hij noemt twee temporaine effecten die opgemerkt worden, maar wel met een korreltje zout moeten worden genomen doordat de directe invloed van politie op criminaliteit lastig te duiden is. Zo kaart hij de 'migratie hypothese' aan, die stelt dat criminelen zich naar het platteland verplaatsen doordat de effectiviteit van de politie in de steden sterk toeneemt en zo criminelen het leven zuur maakt.¹² Daarnaast wordt er het afschrikkende effect genoemd van een professionelere politiemacht die criminelen het 'makkelijk geld verdienen' zo bemoeilijkt dat ze zich neerleggen bij hard zwoegen in een legale baan voor weinig geld.¹³

Gedurende de negentiende eeuw veranderde door Verlichtingsidealen de kijk op criminaliteit. Door de toenemende concentratie van de bevolking ten gevolge van industrialisatie, werd men gedwongen steeds meer rekening met elkaar te houden. Het zich in de schoenen plaatsen van de medemens dat hiermee gepaard ging, leidde ertoe dat men elkaar steeds meer als 'evenmensen' ging zien.¹⁴ De afstandelijke wijze waarop het toedienen van lijfstraffen in vroegere tijden werd gadeslagen zou hierdoor plaats gaan maken van identificatie met het slachtoffer, waarbij de toeschouwers de toebedeelde pijn zelf ook ervoeren. Dit leidde tot de afschaffing van lijfstraffen en de invoering van de celstraf, want men zag zichzelf veel liever in eenzame opsluiting boeken lezen dan lichamelijk gepijnigd te worden.¹⁵

Belangrijk om rekening mee te houden wanneer men onderzoek doet naar een concept zoals 'criminaliteit' dat sterk tijdgebonden is, is hoe er in die tijd naar gekeken werd. Mensen in de negentiende eeuw hadden namelijk een heel ander beeld van 'misdadig' en 'misdadigers' dan wij vandaag de dag. Er werd vooral gekeken naar een 'klasse' van misdadigers die te herkennen was aan hun gedrag, kleding en levensstijl.¹⁶ Wat we tegenwoordig als 'white collar crime' zien, oftewel misdaad gepleegd door de hogere klassen, werd niet als crimineel gedrag gerekend. De leden van deze veronderstelde 'criminele klasse' behoorden dan ook tot de lagere klassen, en dan specifiek de onopgeleide werkers en de werklozen. Op deze groep lag de focus van de ordehandhaving, zo laten Koster en Vrints zien in hun onderzoek naar politie

¹¹J. Tobias, *Crime and Industrial Society in the Nineteenth Century*, 179-231.

¹²Ibidem, aldaar 269-270.

¹³Ibidem, aldaar 273-274.

¹⁴S. Faber et al., *Criminaliteit in de negentiende eeuw*, 54.

¹⁵Ibidem, aldaar 55.

¹⁶J. Tobias, *Crime and Industrial Society in the Nineteenth Century* (Londen, 1972) 14.

in het negentiende-eeuwse Antwerpen.¹⁷ Wanneer het aankwam op het opgeleide, en dus meer respectabele, deel van de arbeidersklasse was de handhaving vaker geneigd een oogje toe te knijpen. Dit voortrekken van een bepaalde klassen op juridisch vlak heet ook wel klassenjustitie. Er was naast deze visie op de onopgeleiden ook een andere reden om de hogere klassen te 'sparen'. De beschadigende effecten van gevangenschap waren namelijk goed bekend en werden gedacht de ontwikkeling van kinderen negatief te beïnvloeden.¹⁸ Echter blijkt uit de negentiende-eeuwse statistieken niet zozeer sprake te zijn van een 'criminele klasse', maar van een 'criminele levensfase', met ruim de meeste overtredingen gepleegd door tieners of jonge twintigers.¹⁹ Een mogelijke verklaring hiervoor is de onervarenheid van beginnende 'criminelen' om uit de handen van de politie te blijven.

Om de effecten van de hervormingen binnen justitie op de blik op criminaliteit te duiden, kan men gebruikmaken van criminele vonnissen. De grote beperking van werken met bronnen van rechtbanken in Nederland is de schaarse informatie die hierin is opgetekend en de eenzijdigheid van deze informatie. De oorzaken van misdrijven en de omstandigheden waarin deze zijn gepleegd, zijn bijna nooit opgetekend.²⁰ Bovendien, door een gebrek aan adequate persoonsregistratie in de negentiende eeuw, gaven veel arrestanten verkeerde informatie door omwille van hun eigen welzijn. Zo gaven ze een verkeerde leeftijd door om wel of niet als 'jeugdcrimineel' te worden gezien of het verkeerde geloof om aan kerkdiensten te ontsnappen.²¹ Ook werd er gelogen om het beroep om zo zware arbeid in de buitenlucht te voorkomen in gevangenissen.

Bij het gebruik van wetgeving en rechtspraak omtrent criminaliteit, moet men rekening houden met de impliciete sociale controle die rechtsinstanties hiermee uitoefenen. Instanties zoals de wetgevende macht, politie-administratie en de rechtsprekende macht definiëren een 'normaal gedrag' en de afwijking hiervan in relatie tot wat sociaal wenselijk is.²² Om deze reden dient onderzoek naar dit soort bronnen rekening te houden met de subjectiviteit die geborgen gaat in de manier waarop deze zijn opgetekend. Het vormen van de normen omtrent 'goed gedrag' gaat gepaard met de vraag aan wie de macht toebehoort, want zij met macht bepalen wat wel en niet wenselijk gedrag is. Dit maakt onderzoek naar criminaliteit bijzonder

¹⁷M. de Koster en A. Vrints, 'The New Police as Agents of Control? Urban Policing and its Socio-Geographical Focus in Nineteenth-Century Antwerp' in: B. Blondé et al. eds., *Inequality and the City in the Low Countries (1200-2020)* (Turnhout, 2020) 343-356, aldaar 353-354.

¹⁸J. Tobias, *Crime and Industrial Society in the Nineteenth Century*, 65.

¹⁹Ibidem, aldaar 68.

²⁰J. Jansen, 'Strafrechtspraak en Joden in Limburg in de 18e en vroege 19e eeuw', *Studies over de sociaaleconomische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 31 (1986) 78-101, aldaar 81.

²¹J. Tobias, *Crime and Industrial Society in the Nineteenth Century*, 22-23.

²²A. Taeger, 'Analysis of Records in Historical Research on Criminal Law. Criminal Records on Male Homosexuality in Paris in the 18th Century', *Forum Qualitative Sozialforschung* 3(1), Art. 19 (2002), aldaar paragraaf 6.

complex, vooral wanneer men de krachten achter het opstellen van criminele wetgeving wil doorgronden.²³ Douglas Hay beargumenteert dan ook dat het kijken naar 'real crime', onafhankelijk van institutionele factoren zoals rechtspraak en politie, niet mogelijk is. Criminele statistieken zijn namelijk altijd "indices or organization processes rather than of the evidence of certain forms of behavior."²⁴ Volgens Hay is er voldoende bewijs dat de politie misdadigers labelt en creëert, wat invloed heeft op de misdaadcijfers. Hij pleit voor het bestuderen van juridische en politionele procedures als aanvulling op de statistische gegevens.²⁵ Om deze reden zal er in dit onderzoek naast een kwantitatieve analyse van vonnissen ook een kwalitatieve analyse gedaan worden om opmerkelijke trends trachten te verklaren.

Methode

Dit paper zal trachten een antwoord te geven op de vraag hoe de blik op criminaliteit gedurende de negentiende eeuw veranderde. Hiervoor wordt zowel naar specifiek Groot-Eindhoven als het gehele arrondissement onder Eindhoven gekeken gedurende de periode 1838-1877. Dit is namelijk de periode dat de arrondissementsrechtbank in Eindhoven in werking was. Het onderzoek zal als volgt worden opgebouwd. Het eerste hoofdstuk zal aan de hand van literatuur een context schetsen van globale justitiële ontwikkelingen in de negentiende eeuw. Ten tweede zal dit hoofdstuk een sociaal-maatschappelijke context bieden van het onderzoeksgebied, namelijk Groot-Eindhoven. Het tweede hoofdstuk zal de kwantitatieve analyse inhouden, aan de hand waarvan trendveranderingen in criminaliteit waargenomen kunnen worden. Het derde, en tevens laatste, hoofdstuk zal verder ingaan op de waargenomen trends van hoofdstuk twee door middel van een kwalitatieve analyse van enkele vonnissen.

De vonnissen van de arrondissementsrechtbank te Eindhoven zijn vastgelegd in een dataset van het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), waarin aan elk vonnis de variabelen 'naam', 'leeftijd', 'beroep', 'jaartal', 'rolnummer' en 'delictsomschrijving' zijn gekoppeld.²⁶ Op basis van de delictsomschrijving kunnen vonnissen worden ingedeeld in misdrijf-categorieën. Door deze uit te zetten tegen het jaartal kunnen de trends van de soorten misdrijven voor de onderzoeksperiode bepaald worden. Bovendien kan door middel van de leeftijd en beroep van de aangeklaagden de sociale achtergrond van delinquenten worden geanalyseerd.

²³Ibidem, paragraaf 9.

²⁴D. Hay, 'Crime and Justice in Eighteenth- and Nineteenth-Century England', *Crime and Justice* 2 (1980) 45-84, aldaar 66.

²⁵Ibidem, aldaar 68.

²⁶Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), toegangsnummer 25 Rechtbank in Eindhoven, 1838 - 1877, inv.nr. 4-62, Vonnissen 1838-1877.

Trendveranderingen in de misdaad-categorieën die niet aan de hand van de literatuur verklaard kunnen worden, zullen aan de basis staan van de kwalitatieve analyse. De jaren waarin een opmerkelijke trendverandering plaatsvond in deze categorieën zullen worden gebruikt als onderzoeksjaren. De vonnissen zullen gesorteerd worden per jaar en vervolgens in omgekeerde alfabetische volgorde. Door vervolgens de eerste twee vonnissen te selecteren wordt er een willekeurige steekproef genomen van twee casussen per onderzoeksjaar. Wanneer er in deze selectie één specifiek persoon meerdere malen voorkomt, zal de volgende naam/persoon gebruikt worden om mogelijke 'vooroordelen' te voorkomen bij veelplegers. De jaren 1838 en 1877 zijn niet meegenomen in het selecteren van deze steekproeven doordat de rechtbank niet de hele duur van deze jaren in gebruik was.

Hoofdstuk 1: Context van de negentiende eeuw

Justitiële veranderingen

Zoals al eerder genoemd vonden er onder de Franse bezetting ingrijpende juridische hervormingen plaats. De belangrijkste hiervan was de invoering van de Franse rechterlijke organisatie in de periode 1810-1811, waarmee de rechtspraak werd geüniformeerd.²⁷ Misdrijven werden ingedeeld op basis van 'ernst' en een bijbehorende rechtbank die zich bezighield met rechtspraak van zo'n categorie van misdrijven werd ingesteld. Deze opdeling van misdrijven resulteerde in de volgende drie categorieën: misdaden (*crimes*), wanbedrijven (*délits*) en overtredingen (*contraventions*). De rechtbanken die deze categorieën misdrijven berechttten waren respectievelijk de Hoven van Assisen, correctionele rechtbanken en politierechtbanken.²⁸ Op een misdaad ofwel misdrijf stond een lijf- of ontorende straf zoals de doodstraf, verbanning of dwangarbeid. Op een wanbedrijf stond een correctionele straf zoals een gevangenisstraf tot maximaal vijf jaar of een geldboete. Tenslotte werden overtredingen bestraft met een politionele straf als maximale hechtenis van vijf dagen of een lage geldboete.²⁹

De Code d'Instruction Criminelle en de Code Pénal bleven grotendeels gehandhaafd na de bevrijding van Nederland in 1813, tot de invoering van het nationaal Wetboek van Strafvordering in 1838 en het huidige Nederlandse Wetboek van Strafrecht in 1886. Wel werd de Franse wetgeving in 1813 zodanig aangepast dat deze aansloot bij de Nederlandse rechtscultuur. Deze werd gekenmerkt door vergaande bevoegdheden van rechters in het bepalen van de strafmaat. Deze cultuur is afkomstig uit de achttiende eeuw, toen rechters (*Schepenen*) hun uitspraken deden aan de hand van gewestelijke ordonnanties en plakaten of door middel van stedelijke keuren.³⁰ Bij enkele soorten delicten als overspel of mishandeling dienden ze strikt de wenken te volgen van de wetgever, maar bij andere categorieën zoals vermogensdelicten vond rechtspraak doorgaans los van stedelijke of gewestelijke wetgeving plaats. Hierbij was veel ruimte voor rechters om de voorgeschreven straffen uit bestaande wetgeving te verlagen of te verhogen. Vooral vonnissen waarin er naar beneden afgeweken

²⁷E. van Luijk, *Het schuldbeginnsel in het Nederlandse strafrecht. Een verkenning aan de hand van de geschiedenis van het Nederlandse strafrecht, de kentekenaansprakelijkheid en het EVRM* (proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen 2015) 119.

²⁸S. Faber et al., *Criminaliteit in de negentiende eeuw*, 13.

²⁹Archieven.nl, 'Bevoegdheid in strafzaken arrondissementsrechtbank', <https://proxy.archieven.nl/0/9F186458AD704F608DDD304740F07608> (geraadpleegd 04-06-2023).

³⁰S. Faber, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811. De nieuwe menslievendheid* (proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam 1983) 214.

werd van de voorgeschreven straf uit de wetgeving kwam veelvuldig voor in de achttiende eeuw.³¹

De zelfstandigheid van rechters werd gewaarborgd door de mogelijkheid toe te voegen aan de Code Pénal om bij misdaden (*crimes*) die met opsluiting (*confinement*) werden bestraft, de straf te verlagen.³² Hierbij werd gekeken naar verzachtende omstandigheden zoals de jonge leeftijd van de beschuldigde, verleiding van anderen tot het misdrijf of wegens 'andere favorabele omstandigheden'. Voor *délits* was al een vergelijkbare regeling opgenomen in de Code Pénal, waarbij de straf kon worden verlaagd tot het niveau van *contraventions*. Bij misdaden die van dusdanige ernst waren dat deze met de doodstraf dienden te worden bestraft, had de rechter geen vrijheid om verzachtende omstandigheden toe te passen. In dit geval kon de rechter kiezen om de beschuldigde vrij te spreken in plaats deze ter dood te veroordelen. Werd de beschuldigde wel de doodstraf opgelegd, dan kon deze via een gratieprocedure bij de koning alsnog wegens verzachtende omstandigheden zijn straf ontlopen. Dit leidde ertoe dat het aantal uitgevoerde doodstraffen na 1813 sterk terugliep.³³

Gedurende de periode 1838-1886 vond er onder liberaal 'verlicht' gedachtegoed een omslag plaats in de opinie over het straffen van misdadigers. Men begon zich af te keren van lijfstraffen en de eerste vormen van gevangenisstraffen, waarbij de gevangenen werden opgesloten in erbarmelijke omstandigheden, en de focus van deze straffen op de afschrikkende werking.³⁴ Uit verlichtingsidealen ontstond het idee dat de morele standaard van de maatschappij op dusdanig hoog niveau lag dat men beter kon worden getroffen door een morele straf, zoals een op inkeer gerichte gevangenisstraf. Bovendien begon men anders te denken over de menselijke natuur en zou het 'grootste monster' ook vatbaar zijn voor berouw en verbetering.³⁵ Hierdoor moest de focus liggen op het vergroten van de pakkans, wat vervolgens een afschrikkende werking zou hebben, en niet op de ernst van de straf. Na het afschaffen van de lijfstraffen met de wet van 29 juni 1854, verschoof de afkeer van lichamelijke straffen naar een campagne ter afschaffing van de doodstraf.³⁶ Dit leidde uiteindelijk tot de afschaffing van de doodstraf in 1870. Voortaan dienden misdadigers te worden gestraft met de cellulaire straf, die in 1871 werd uitgebreid tot twee jaar.

³¹Ibidem, aldaar 217.

³²E. van Luijk, *Het schuldbeginnsel in het Nederlandse strafrecht*, 123.

³³Ibidem, 124.

³⁴J. uit Beijerse, *Op verdenking gevangengezet. Het voorarrest tussen beginselen en praktische behoeften* (proefschrift, Erasmus Universiteit Rotterdam 1998) 12.

³⁵Ibidem, 13.

³⁶Ibidem, 14.

Context van Eindhoven

Sociaal-maatschappelijke factoren

In de negentiende eeuw was de textielnijverheid naast productie uit ambachten en handel in wijn en tabak de belangrijkste economische drijfveer van Eindhoven en omstreken.³⁷ Eindhoven en de dorpen eromheen kunnen we samen scharen onder de term 'Groot-Eindhoven'. Hieronder vallen Eindhoven zelf en de dorpen Gestel, Stratum, Strijp, Tongelre en Woensel. Veel boeren in deze dorpen rondom Eindhoven konden niet rondkomen van wat de magere zandgrond opleverde en verdienden bij door middel van huisnijverheid.

Het kind werd tot ver in de negentiende eeuw in Nederland als een jeugdige volwassene beschouwd. Dit vertaalde zich in de inzet van kinderen in de huisnijverheid. Wanneer ze gemist konden worden bij werkzaamheden op het land en in het huis, werden ze door hun ouders op zeer jonge leeftijd meegenomen naar de fabriek.³⁸ Deze fabrieken stonden in Eindhoven zelf, terwijl de arbeiders in de randgemeenten woonden. Hierdoor waren de lusten van de industrialisatie vooral voor de stad zelf en de lasten voor de omliggende dorpen. De lonen van de fabrieken waren zo laag dat de arbeiders in 'normale' omstandigheden hun gezin amper van onderhoud konden voorzien, laat staan in tijden van tegenslag. Bovendien was de verordening op de bouw van huizen in Eindhoven dusdanig dat de arbeiders zich de huurprijzen niet konden veroorloven.³⁹ In 1862 werd namelijk door de gemeenteraad vastgesteld dat de gezondheid van burgers prioriteit had boven het geldelijk gewin. Hoewel dit heel nobel klinkt, leidde dit ertoe dat de grootste kamer minimaal twintig vierkante meter moest tellen, wat resulteerde in onbetaalbare huizen in de stad voor veel gezinnen.⁴⁰

Aan het begin van de negentiende eeuw was Eindhoven slecht bereikbaar door de ligging op een kruispunt van moeilijk begaanbare zandwegen.⁴¹ De bereikbaarheid werd echter geleidelijk aanzienlijk verbeterd door de uitbreiding van transport te land en te water. De eerste stap hierin was de voltooiing van de steenweg van 's-Hertogenbosch via Eindhoven naar Luik in 1818.⁴² De tweede stap hierin was de aanleg van het Eindhovensch Kanaal in 1846, waarmee de stad werd aangesloten op de Zuid-Willemsvaart, die 's-Hertogenbosch via Helmond met Maastricht verbond. Tenslotte kon met de voltooiing van de baanvakken Boxtel-Eindhoven en Venlo-Eindhoven in 1866 de eerste trein over dit traject rijden. Door deze

³⁷J. van Schagen, *Acht eeuwen Eindhoven. Verhaal van een stad* (Eindhoven 2020) 69.

³⁸Ibidem, aldaar 72.

³⁹Ibidem.

⁴⁰Ibidem, aldaar 183-184.

⁴¹Ibidem, aldaar 69.

⁴²Ibidem, aldaar 150-151.

ontsluiting van Eindhoven vestigden zich veel industrieën in de stad in de tweede helft van de negentiende eeuw.

Een tweede, en misschien wel belangrijkere reden, voor de aantrekkingskracht van de stad op nieuwe industrieën was de beschikbaarheid van voldoende en goedkope arbeidskrachten. In de omgeving van Eindhoven waren de gezinnen namelijk groot en arm en net als in de meeste delen van Brabant had de Eindhovenaar veel achting voor autoriteit.⁴³ Brabant als provincie bleef achter in het oprichten van vakbonden in de negentiende eeuw ten opzichte van de rest van het land. Sociologen hebben hiervoor verschillende verklaringen gegeven. De meest aannemelijke hiervan is dat de Brabantse industrie in de negentiende eeuw nog in de kinderschoenen stond en veel arbeiders ook een bijverdienste hadden in de agrarische sector. Hierdoor was de focus op de klassenstrijd in deze regio minder aanwezig dan in de rest van het land.⁴⁴ Het gebrek aan sterke vakbonden leidde ertoe dat fabrieken in Eindhoven arbeiders voor zeer lage lonen in dienst kunnen nemen. Dit loon ligt in Groot-Eindhoven circa 40% lager dan het Nederlandse gemiddelde gedurende het begin van de jaren vijftig van de negentiende eeuw.⁴⁵

Ordehandhaving

De ordehandhaving in Eindhoven en omstreken was gedurende de negentiende eeuw van zeer lage status. Halverwege de negentiende eeuw lag het speerpunt van de ordehandhaving nog bij de schutterij.⁴⁶ Verder kende de stad één veldwachter, die 's nachts ondersteuning kreeg van vier nachtwachters. Een overzicht van de jaarlijkse kosten voor de politie van Eindhoven, opgesteld op 3 augustus 1850, bevestigt dit beeld van een zeer gelimiteerde organisatie. Met een totaal bedrag van *f* 175 voor de veldwachter en *f* 255.5 voor de nachtwachten per jaar lijken deze functies als tamelijk onbelangrijk te worden beschouwd.⁴⁷ Wanneer we het bedrag voor de veldwachter namelijk zouden omrekenen naar een weekloon, zouden we uitkomen op een loon van ca. *f* 3.37. Dit is onder het gemiddelde weekloon van een arbeider in Eindhoven van *f* 3.60, dat dus al veel lager ligt dan het Nederlandse gemiddelde, wat toen ca. *f* 6,- bedroeg.⁴⁸ Deze indruk van een bijzonder laag loon van de veldwachter zien we terug in correspondentie tussen veldwachter en burgemeester in de negentiende eeuw. Op 4 september 1855 schreef de toenmalige veldwachter, G.F. Zimmerman, namelijk aan de burgemeester dat hij van zijn loon niet in staat was zijn vrouw

⁴³J. van Schagen, *Acht eeuwen Eindhoven*, 75-76.

⁴⁴Ibidem, aldaar 174-175.

⁴⁵J. van Oorscot, *Eindhoven: een samenleving in verandering*, 96.

⁴⁶Ibidem, aldaar 77.

⁴⁷Waarbij *f* symbool staat voor de Nederlandse gulden.

⁴⁸J. van Oorscot, *Eindhoven: een samenleving in verandering*, 212.

en kinderen fatsoenlijk in hun levensonderhoud te kunnen voorzien.⁴⁹ Bovendien stelde Zimmerman dat in andere gemeenten de veldwachter van fatsoenlijke kledij werd voorzien, waardoor de bevolking deze functie serieus nam als ambtenaar van de burgerlijke stand. Dit doet vermoeden dat de veldwachter in Eindhoven deze kleding niet werd verschaft. Deze correspondentie geeft een goede indicatie van de lage status van de functie van veldwachter in de gemeente halverwege de negentiende eeuw.

Arrondissementsrechtbank

Ook Noord-Brabant werd na inlijving in het Franse keizerrijk naar Frans voorbeeld juridisch gereorganiseerd. Spoedig na de bevrijding van de Franse heerschappij werd een aanzet gemaakt om de gerechtelijke structuur van Nederland te hervormen.⁵⁰ In 1827 kwam er uiteindelijk een wet op de rechterlijke organisatie tot stand. Dit was de 'wet op de zamenstelling der Regterlijke magt en het beleid der Justitie', afgekort RO. Door een oponthoud tijdens de Belgische opstand duurde het uiteindelijk tot 1838 voordat deze wet in werking trad. Vanaf 1 oktober van dat jaar begon de nieuwe rechterlijke organisatie te functioneren. Voortaan werd de rechterlijke macht uitgeoefend door kantongerechten, arrondissementsrechtbanken, de gerechtshoven en de hoge raad.⁵¹ De Franse instellingen zoals de vredegerichten, de rechtbanken van eerste aanleg en de hoven van assisen hielden op met bestaan. Noord-Brabant was voortaan juridisch gezien opgedeeld in drie arrondissementen met als hoofdplaatsen Breda, 's-Hertogenbosch en Eindhoven. Deze arrondissementen vielen vervolgens weer onder het Provinciaal Gerechtshof 's-Hertogenbosch. Het arrondissement Eindhoven besloeg de kantons Asten, Eindhoven, Helmond en Oirschot.⁵² In de hoofdplaats van iedere arrondissement kwam een arrondissementsrechtbank en in de hoofdplaats van ieder kanton een kantongerecht. De arrondissementsrechtbank van Eindhoven bestond uit één president, drie rechters, één officier van justitie, één substituut-officier van justitie, één griffier en één substituut-griffier. Daarbij mochten hoogstens vijf rechter-plaatsvervangers in functie bestaan.⁵³ De arrondissementsrechtbanken waren bevoegd om de wanbedrijven (*délits*) te behandelen. Hiervoor stond een correctionele straf van hechtenis tot een maximum van vijf jaar, een geldboete of ontzegging van bepaalde burgerlijke rechten.⁵⁴ De

⁴⁹Archief Gemeentebestuur Eindhoven, inv.nr. 40, Stukken betreffende de gemeenteveldwachter en -politie.

⁵⁰Archieven.nl, 'Ontstaan nationale rechterlijke organisatie in 1827/1838', <https://proxy.archieven.nl/0/0968192D9491408CAEFBB1B9D4133975> (geraadpleegd 02-06-2023).

⁵¹Ibidem.

⁵²Ibidem.

⁵³Archieven.nl, 'Samenstelling arrondissementsrechtbank', <https://proxy.archieven.nl/0/0968192D9491408CAEFBB1B9D4133975> (geraadpleegd 02-06-2023).

⁵⁴Archieven.nl, 'Bevoegdheid in strafzaken arrondissementsrechtbank', <https://proxy.archieven.nl/0/0968192D9491408CAEFBB1B9D4133975> (geraadpleegd 02-06-2023).

arrondissementsrechtbank in Eindhoven bleef bestaan tot 1877. In dit jaar werd de indeling van kantons en arrondissementen binnen het Gerechtshof 's-Hertogenbosch aangepast.⁵⁵ Het aantal arrondissementen in Noord-Brabant liep terug van twee naar drie door opheffing van het arrondissement Eindhoven. Het kanton Eindhoven viel voortaan onder 's-Hertogenbosch als arrondissementshoofdplaats.

⁵⁵Archieven.nl, 'Ontstaan nationale rechterlijke organisatie in 1827/1838', <https://proxy.archieven.nl/0/0968192D9491408CAEFBB1B9D4133975> (geraadpleegd 02-06-2023).

Hoofdstuk 2: Trends in criminaliteit

Om algemene trends vast te kunnen stellen gedurende de negentiende eeuw zal er op basis van de vonnissen van de arrondissementsrechtbank te Eindhoven eerst een kwantitatieve analyse gegeven worden. Deze analyse zal ten eerste de algemene eigenschappen van de vonnissen uitlichten, namelijk het aantal en een categorisering van het soort misdaden dat gepleegd is. Aan de hand van deze gegevens is het mogelijk om trends gedurende de negentiende eeuw waar te nemen. Zo laat het aantal vonnissen per 1000 inwoners zien of er een verandering optrad in het aantal verdachten dat terechtstaat en of misdaad dus toe- of afnam. Een categorisering geeft een indicatie wat voor soort misdaden deze verdachten zouden hebben gepleegd. Deze gegevens geven ten eerste een beeld van de historische werkelijkheid, namelijk hoeveel criminaliteit er in de negentiende eeuw voorkwam. Daarnaast kan een categorisering van vonnissen echter ook een ander doel dienen. Deze geeft immers ook een beeld van de focus van justitie op soorten overtredingen. De soorten delicten die veel voorkomen kunnen op deze manier dus ook wat zeggen over de visie op criminaliteit, welke overtredingen werden zwaarder geacht en dus meer bestraft. Belangrijk is echter om te beseffen dat de aantallen vonnissen alleen iets zeggen over voorgebrachte rechtszaken en niet over veroordelingen. In de dataset van het BHIC zijn geen gegevens beschikbaar van de uitkomst van de vonnissen. Dit gegeven zal alleen beschikbaar zijn voor de casussen die kwalitatief onderzocht worden in hoofdstuk drie.

Vervolgens zullen enkele sociale kenmerken van de delinquenten zelf worden behandeld. Uit het bronmateriaal kunnen we de volgende eigenschappen van de delinquenten analyseren: het beroep en de leeftijd. De sociale klasse kunnen we met behulp van het beroep bepalen door middel van de HISCLASS-5 classificatie.⁵⁶ Dit is interessant omdat we aan de hand van deze gegevens kunnen waarnemen of de sociale achtergrond van de verdachte veranderde gedurende de negentiende eeuw. Oftewel, op welke bevolkingsgroep lag de focus van de rechtbank. Aan de hand van de leeftijd kunnen we de theorie van Tobias toetsen of er inderdaad sprake was van een criminele levensfase.

Hele arrondissement vs. Groot-Eindhoven

Zoals eerder vermeld is Groot-Eindhoven in het vorige hoofdstuk uitgelicht aangezien de sociaal-maatschappelijke omstandigheden in dit gebied als alomvattend kunnen worden gezien voor het hele arrondissement. Echter verwachten we dat deze omgeving veel stedelijker zal zijn dan het gemiddelde van het arrondissement, doordat deze vooral uit kleine

⁵⁶M.van Leeuwen en I. Maas, *HISCLASS. A Historical International Social Class Scheme* (Leuven, 2011).

dorpjes bestond. Dit zal op zijn beurt ook invloed hebben op de soorten criminaliteit die plaatsvonden en de sociale achtergrond van delinquenten. Om deze reden zal in dit hoofdstuk steeds een analyse van zowel het hele arrondissement als de inwonenden van Groot-Eindhoven, wat de kantons Asten, Eindhoven, Helmond en Oirschot inhield, gegeven worden. Door deze vergelijking kunnen we de hypothese toetsen of de context van het arrondissement en Groot-Eindhoven inderdaad verschilden en welke invloed deze leken te hebben op criminaliteit.

Belangrijk is het om te vermelden dat het percentage delinquenten uit de vonnissen dat woonachtig is in Groot-Eindhoven gedurende de hele onderzoeksperiode gemiddeld ca. twaalf procent bedroeg van het hele arrondissement. Dit betekent dat veranderingen in deze groep dus niet de eigenschappen van de gehele populatie zullen domineren waardoor we zo op een juiste manier met elkaar kunnen vergelijken.

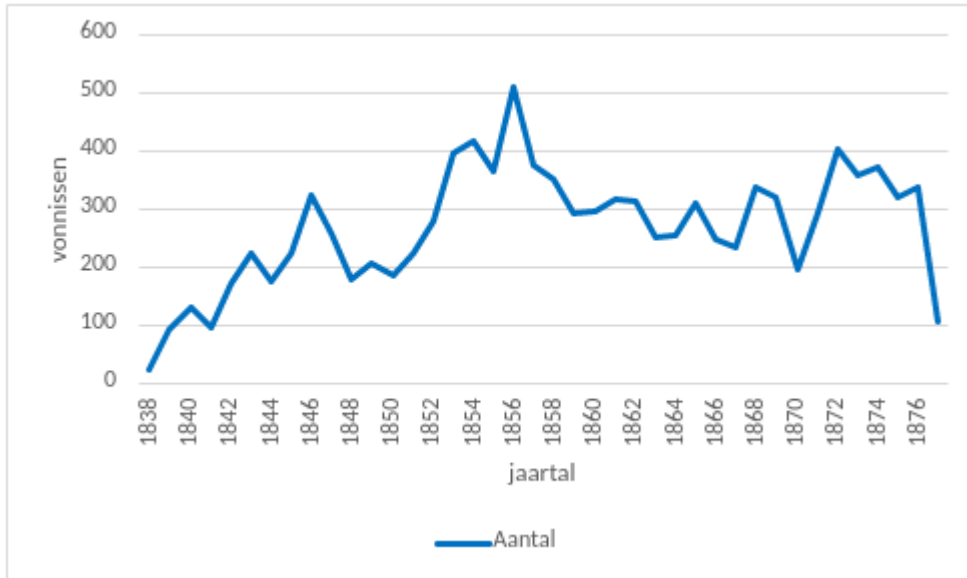
Aantal vonnissen per jaar

Wanneer we het aantal vonnissen per jaar uiteenzetten voor de periode 1838-1877 zien we gedurende de eerste helft gemiddeld een stijgende trend tot een hoogtepunt in 1856 van 510 vonnissen (zie Grafiek 1). Vervolgens zien we een dalende trend tot 1870. Daarna nam het aantal weer flink toe, met tenslotte een grote afname tussen 1876 en 1877. Het lage aantal vonnissen in 1877 zou echter goed te verklaren zijn door de sluiting van de arrondissementsrechtbank op de negende van april dat jaar. Als het aantal vonnissen evenredig over het jaar verdeeld is, zou de voorspelling voor 1877 zijn dat er ca. 315 vonnissen worden geveld.⁵⁷ Dit is zeer vergelijkbaar met het aantal in 1876 van 335.

We zouden pas echt een goede analyse uit kunnen voeren van het aantal vonnissen, wanneer we het aantal vonnissen per 1000 inwoners zouden kunnen weergeven. Echter is het zeer lastig om een inwoneraantal buiten de steden vast te stellen. Daarnaast is de exacte omvang van het arrondissement 'Eindhoven' zeer moeilijk vast te stellen. Dit maakt het haast onmogelijk om een accuraat inwoneraantal te bepalen, waardoor dit ook niet is gepoogd.

⁵⁷105 vonnissen in de eerste vier maanden zou resulteren in $3 \cdot 105 = 315$ gedurende het hele jaar.

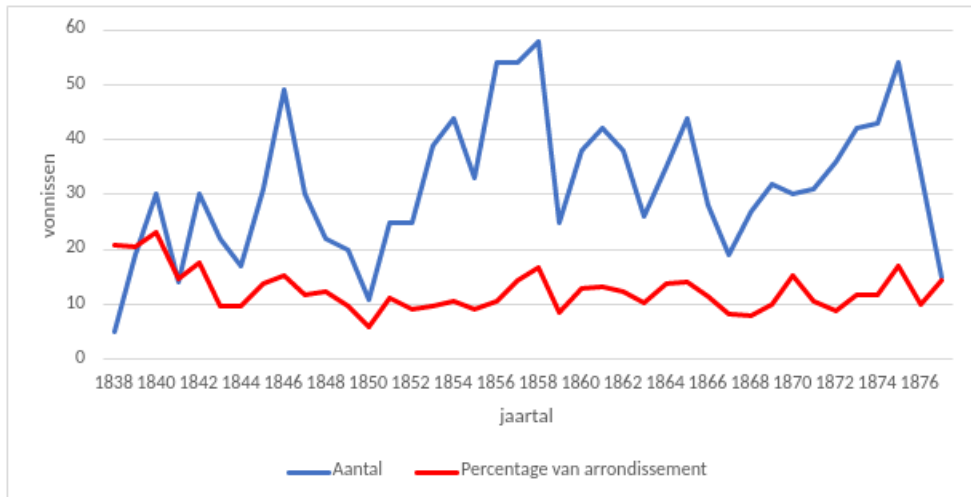
Grafiek 1: Vonnissen in het arrondissement Eindhoven

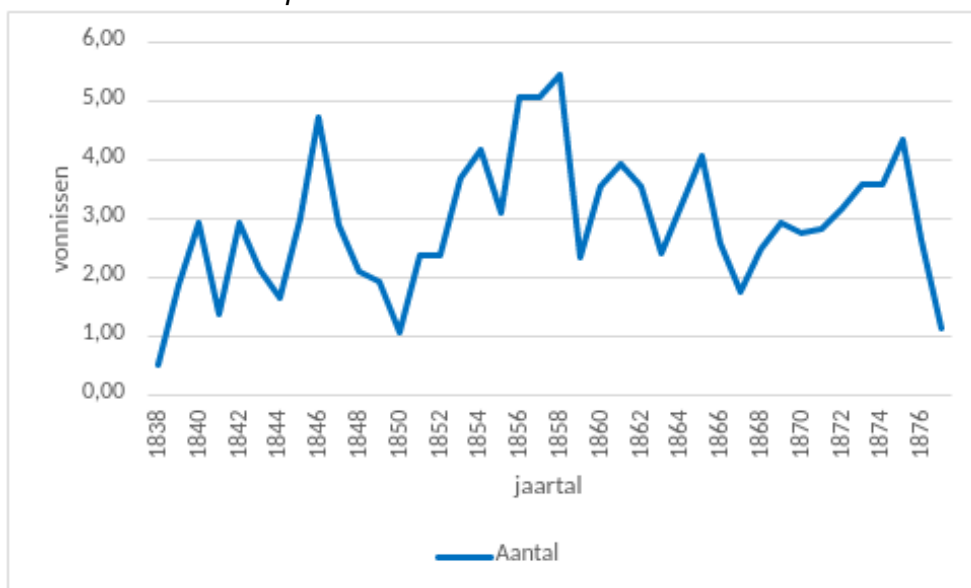
Wanneer we uit de totale populatie delinquenten de groep uitlichten die woonachtig is in Groot-Eindhoven, valt het volgende op. We zien dat het aantal delinquenten voor Groot-Eindhoven niet dezelfde trend volgt als voor het hele arrondissement (zie Grafiek 2). Voor Groot-Eindhoven valt gedurende de onderzoeksperiode van 1838-1877 geen duidelijke trend vast te stellen. Hierbij moeten we wel rekening houden met het geringe aantal observaties per jaar voor deze groep (mediaan van 30.5) en het verloop dus veel vatbaarder is voor toevallige afwijkingen. Voor Groot-Eindhoven kunnen we wel een inwoneraantal vaststellen. Deze is echter ook niet exact vanwege de weinige beschikbare meetmomenten.⁵⁸ Aan de hand van drie meetmomenten is een geschat inwoneraantal bepaald door een gelijkmatige toename tussen deze momenten aan te nemen. Logischerwijs verandert de trend niet door aanname van deze gelijkmatige toename. Wel zien we dat de toename vanaf 1871 hierdoor een stuk lager is (zie Grafiek 3). Doordat de demografische omstandigheden in Groot-Eindhoven, met een zeer langzaam industrialisatie proces en weinig immigratie gedurende de negentiende eeuw, kenmerkend zijn voor het hele arrondissement, kunnen we aan de hand van Grafiek 3 stellen dat Grafiek 1 een redelijk accurate trend weergeeft van veranderingen in aantal vonnissen.

⁵⁸Aan de hand van het werk van Jan van Schagen hebben we beschikking over drie meetpunten. Namelijk een populatie van 10.000 in 1829, 11.000 in 1871 en 20.000 in 1896. Zie: J. van Schagen, *Acht eeuwen Eindhoven*, 72, 185.

Grafiek 2: Vonnissen in Groot-Eindhoven

Grafiek 3: Vonnissen per 1000 inwoners in Groot-Eindhoven

Vonnissen per misdaad-categorie

Uit de gegevens van de vonnissen zijn veel verschillende delictomschrijvingen weer te geven. Deze zijn gecodeerd door het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) in 74 unieke waarden.⁵⁹ De 74 waarden zijn samengevoegd in 25 categorieën van 'Aanranding' en 'Bedelarij' tot 'Verstoring openbare orde' en 'Zware mishandeling' (zie Tabel 1).

⁵⁹Zie Tabel 2 en 4 in Bijlage 2.

Tabel 1: Misdrijf-categorieën

Categorieën

Overtredingen

Verstoring openbare orde

(openlijke) geweldpleging / onderlinge vechterij + verstoring van de openbare orde

Aanranding

Aanranding

Bedelarij

Bedelarij + landloperij

Bedreiging

bedreiging

Laster

belediging / hoon + laster

Belemmering

Belemmering / weigering visitatie + Wederspanning (tegen personen bekleed met overheidsgezag) + Weigering een ambtelijk of rechterlijk bevel op te volgen + Valsheid in geschrifte / afleggen van valse verklaring

Beschadiging

Beschadiging + vernieling

Brandstichting

Brandstichting

Diefstal

Diefstal + verduistering

Mishandeling

Dierenmishandeling + mishandeling + veroorzaken van lichamelijk letsel

Diverse

Diverse

Fraude

Fraude + In omloop brengen / gebruiken van vals geld + bedrog / misbruik van vertrouwen + oplichting + omkoping

Heling

Heling + voordeel trekken uit door misdrijf verkregen goed

Verkeersoverlast

In gevaar brengen van het verkeer

Inbraak

Inbraak

Kwakzalverij

Kwakzalverij / onbevoegd uitoefenen van de geneeskunst

Onzedelijkheid met minderjarigen

aanranding van + Ontucht met + seksuele omgang met minderjarigen

Onzedelijkheid

Openbare schennis der eerbaarheid of zedelijkheid / overspel

Overtreding wettelijke voorschriften

overtreding van diversen wettelijke voorschriften (m.n. hondenbelasting, drankwet) + weggeld

Schouw-, ijk- en patentovertreding

Schouw-, ijk- en patentovertreding

Stroperij

Stroperij / jachtovertredingen

Smokkelarij

Verboden vervoer / smokkelarij / zoutfraude

Dood door schuld

Veroorzaken van dood door schuld

Rebellie

Veroorzaken van rellen / rebellie

Zware mishandeling

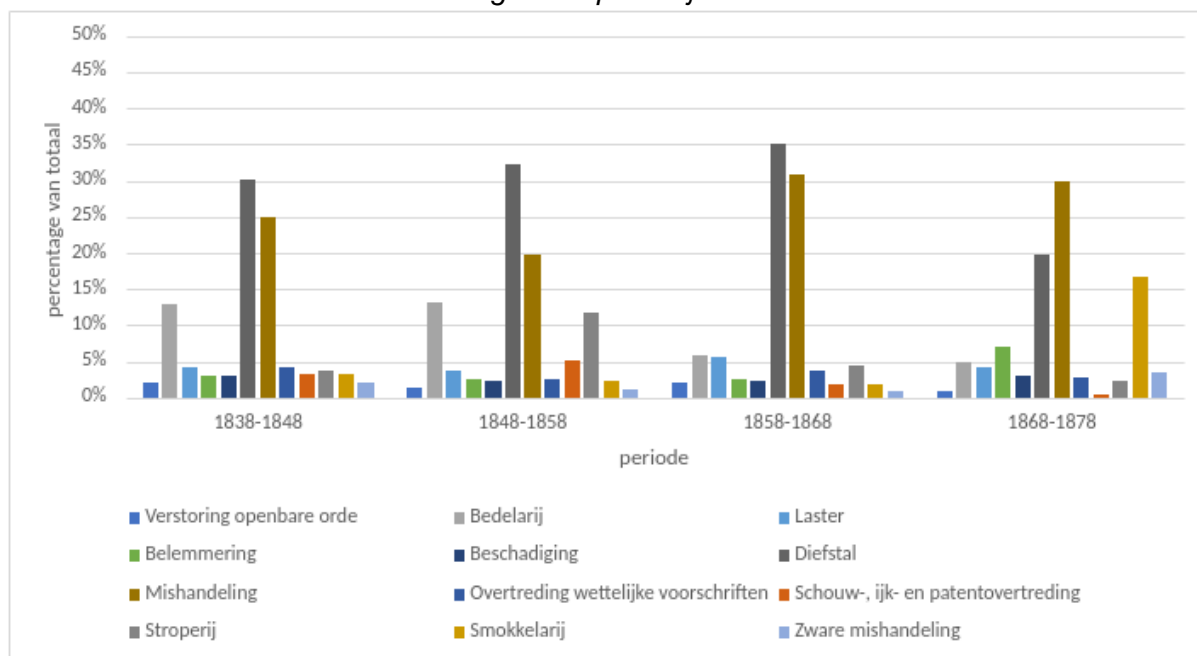
zware mishandeling + met de dood tot gevolg

Als we een overzicht opstellen voor het hele arrondissement van categorieën per tien jaar en een significantiegrens van drie procent aanhouden, houden we twaalf van deze categorieën over (zie Grafiek 4).⁶⁰ Door deze significantiegrens worden weinig voorkomende categorieën uitgesloten. We zien dat van de twaalf resterende categorieën vooral ‘Diefstal’ en ‘Mishandeling’ zeer prominent aanwezig zijn. Het aandeel van de vonnissen in de categorie Diefstal van het totale aantal blijft gedurende de onderzoeksperiode redelijk consistent, met uitzondering van een daling in de laatste tien jaar. Voor Mishandeling nemen we wederom een redelijk consistente trend waar, met uitzondering van een daling in het tweede decennium. Doordat het aandeel van Mishandeling zich daarna weer tot het ‘oude niveau’ herstelt, is dit een zeer opmerkelijke verandering in het verloop. Een andere opvallende trend zien we voor ‘Bedelarij’. Deze wordt duidelijker uit het verloop van de aandelen van de categorieën per jaar (zie Grafiek 11 in Bijlage ...). We zien hier een duidelijke piek te midden van twee periodes waar het aandeel van de vonnissen in de categorie Bedelarij lager ligt. Een derde categorie waarin we een interessante verandering waarnemen is ‘Smokkelarij’. We zien dat het aandeel van deze categorie gedurende de hele onderzoeksperiode heel laag ligt, totdat deze in het laatste decennium ineens omhoog schiet. Een vierde en laatste categorie waarvan het verloop opvalt, is ‘Stroperij’. Net als Smokkelarij is het aandeel van deze categorie gedurende de periode heel laag. En net als Stroperij kent het aandeel van Smokkelarij een enkele uitschieter, in het decennium 1848-1858.

De opgemerkte trends van de vier categorieën zijn niet op het eerste gezicht te verklaren. Uit de eerder genoemde grote juridische ontwikkelingen of het idee van ‘verlicht’ gedachtegoed, zouden we een consistente toe- of afname verwachten. Bijvoorbeeld een toename door professionalisering van het rechtssysteem of een afname door de ontwikkeling van een meer menslievende kijk op criminaliteit. De opgemerkte schommelingen in het aandeel van de categorieën liggen dus waarschijnlijk ten grondslag aan meer kortstondige juridische ontwikkelingen of aan andere sociaal-maatschappelijke factoren. Wat deze andere juridische ontwikkelingen in zouden kunnen houden, is alleen te achterhalen door een gedetailleerde kwalitatieve analyse van de vonnissen.

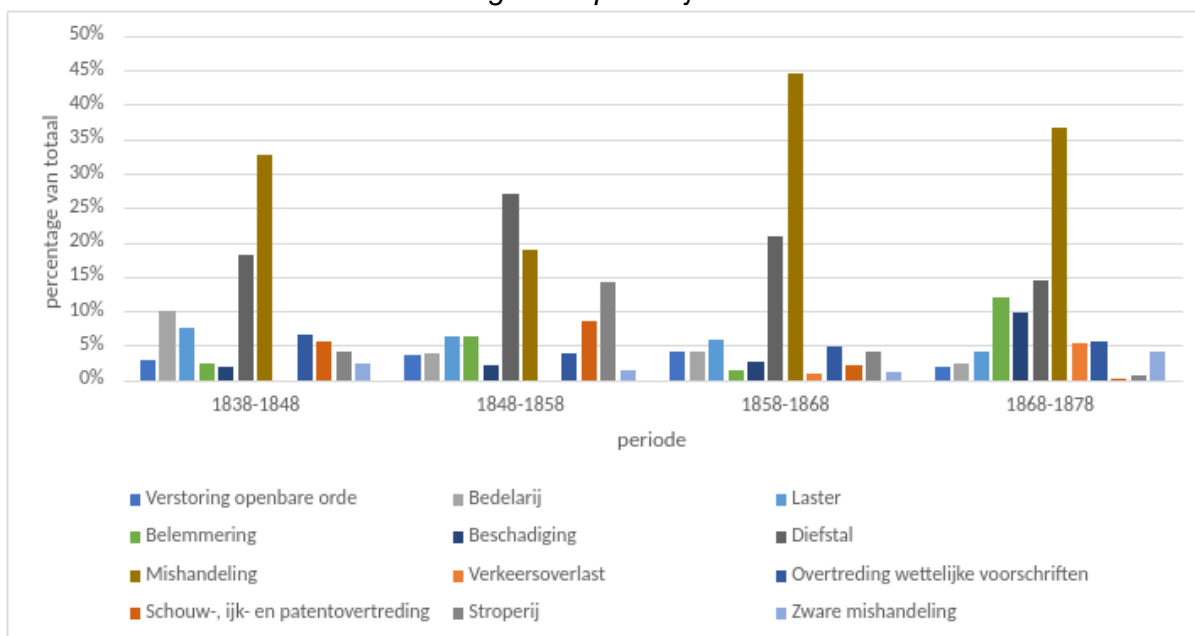
⁶⁰Deze significantiegrens is als volgt bepaald: de vonnissen die binnen een misdrijf-categorie vallen, dienen minimaal drie procent van het totaal uit te maken binnen één of meer van de opgestelde periodes van tien jaar.

Grafiek 4: Aandeel van misdaad-categorieën per 10 jaar voor het arrondissement Eindhoven

Wanneer we uit het hele arrondissement Groot-Eindhoven uitlichten, valt het volgende op in vergelijking met alle vonnissen met betrekking tot de misdaad-categorieën. Ten eerste dat we, na het opstellen van een overzicht per tien jaar en instelling van dezelfde significantiegrens van drie procent, andere vaker voorkomende categorieën overhouden (zie Grafiek 5). Zo zien we dat voor Groot-Eindhoven de categorie 'Verkeersoverlast' overblijft en voor het hele arrondissement 'Smokkelarij'. Dit verklaren we aan de hand van de doorlopende weg door Eindhoven, wat een goede verklaring zou kunnen zijn voor meer verkeersoverlast, en door de afwezigheid van grote rivieren rond Eindhoven, waardoor smokkelarij hier waarschijnlijk minder plaatsvond. Wel zien we evenals voor het hele arrondissement dat de vonnissen gedomineerd worden door de categorieën 'Diefstal' en 'Mishandeling'.

Grafiek 5: Aandeel van misdaad-categorieën per 10 jaar voor Groot-Eindhoven

Vonnissen per HISCLASS

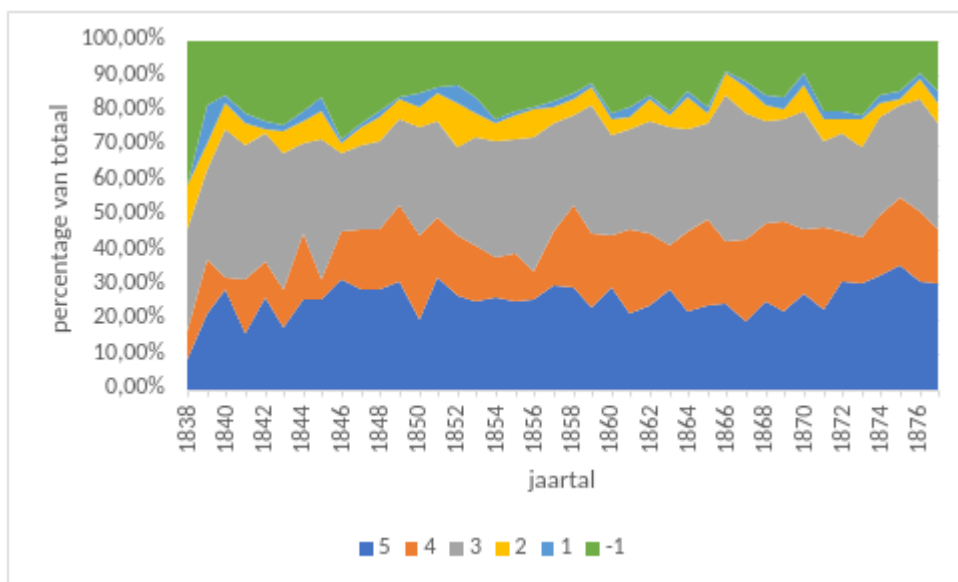
We zien een hele grote verscheidenheid aan beroepen opgetekend in de vonnissen.⁶¹ Aan deze beroepen kunnen we een sociale klasse koppelen door middel van de HISCLASS 5-codificatie.⁶² Hierin staat de HISCLASS 5-klasse voor ongeschoolde arbeiders, '4' voor boeren, '3' voor geschoolde arbeiders, '2' voor de middenklasse en '1' voor de elite. De HISCLASS -1-klasse vertegenwoordigt de beroepslozen en gepensioneerden. Wanneer we het aantal vonnissen per HISCLASS per jaar uiteenzetten voor de onderzoeksperiode, zien we een andere verdeling dan we in eerste instantie misschien verwachten. Het zijn niet alleen de allerlaagste klassen die een significant aandeel hebben in de groep delinquenten, ook de geschoolde werkers zijn sterk vertegenwoordigd. We zien namelijk vooral een groot aandeel van de HISCLASS 5- en HISCLASS 3-klasse, naast een aandeel van zo'n tien tot twintig procent van de HISCLASS 4-klasse. Ook zien we een groot aandeel van de 'beroepslozen' of 'gepensioneerden', die de HISCLASS -1 klasse vormen. Deze waarneming lijkt de klassenjustitie-stelling dus gedeeltelijk te bevestigen. We zien namelijk een groot aandeel van de niet-opgeleide werkers (HISCLASS 5) en van de werklozen (HISCLASS -1), maar daarnaast ook een sterk aandeel van de opgeleide werkers (HISCLASS 3).⁶³

Grafiek 6: Sociale stratificatie van het arrondissement Eindhoven

⁶¹ 686 unieke beroepen in totaal, waarvan 41 staan voor een gepensioneerde of iemand zonder beroep.

⁶² M. van Leeuwen en I. Maas, *HISCLASS. A Historical International Social Class Scheme*.

⁶³ Dit beeld wordt bevestigd wanneer we naar het aandeel van de verschillende sociale klassen in de vonnissen kijken voor de hele onderzoeksperiode, zie Diagram 1 in Bijlage 1.

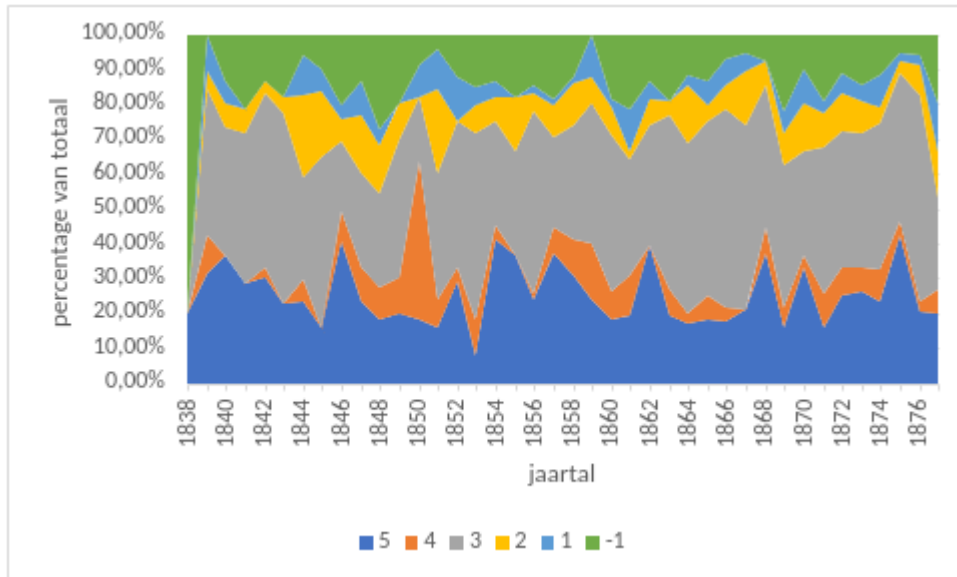
Wanneer we uit de hele populatie delinquenten de inwoners van Groot-Eindhoven uitlichten, valt het volgende op voor de HISCLASS. We zien hier opnieuw een groot aandeel van de HISCLASS 5- en HISCLASS 3-klasse. De HISCLASS 4-klasse is hierin echter een stuk minder sterk vertegenwoordigd, met uitzondering van een piek rond 1850. Dit is opvallend aangezien we aan de hand van de context van Groot-Eindhoven weten dat ook in deze omgeving veel agrariërs woonden. Wel moeten we er hierbij rekening mee houden dat Eindhoven een van de weinige steden was in het negentiende-eeuwse Brabant. De dorpen waarin we een dominante agrarische sector verwachten zullen, wanneer we naar het gehele arrondissement kijken, dus veel sterker vertegenwoordigd zijn in vergelijking met Groot-Eindhoven. In steden was de sociale diversiteit groter, waardoor het aandeel van de andere sociale klassen dus hoger is. De aanwezigheid van een sterke industriële sector in Eindhoven biedt bovendien een verklaring voor het prominente aandeel van de HISCLASS 3-klasse van geschoolde arbeiders.⁶⁴

Naast beduidend andere vertegenwoordigingen van de agrariërs en opgeleide werkers, zien we ook een hoger aandeel van de elite- en middenklasse, namelijk HISCLASS 1 en HISCLASS 2 respectievelijk, onder de delinquenten in Groot-Eindhoven. Dit kunnen we opnieuw toeschrijven aan de grotere sociale diversiteit, waardoor een groter aandeel van de populatie binnen deze sociale klassen zal vallen en waardoor we dus meer vonnissen zien binnen deze sociale achtergrond. Als we de theorie van klassenjustitie echter zouden volgen, zouden we verwachten dat mensen met een respectabel beroep een stuk minder vertegenwoordigd zouden zijn in de vonnissen dan de onopgeleiden en de werklozen. Dus zou de grotere sociale diversiteit zich niet moeten vertalen in meer vonnissen binnen de

⁶⁴Voor een overzicht van het aandeel van de verschillende sociale klassen in de vonnissen gedurende de hele onderzoeksperiode, zie Diagram 2 in Bijlage 1.

HISCLASS 1- en 2-klassen. Om hier een echte analyse over uit te kunnen voeren, zouden we hiervoor echter gegevens moeten hebben van de sociale stratificatie van de gehele populatie, en niet alleen van de beklagden in vonnissen. Alleen dan zouden we kunnen bepalen of de middenklasse en elite significant minder in aanraking kwamen met justitie.

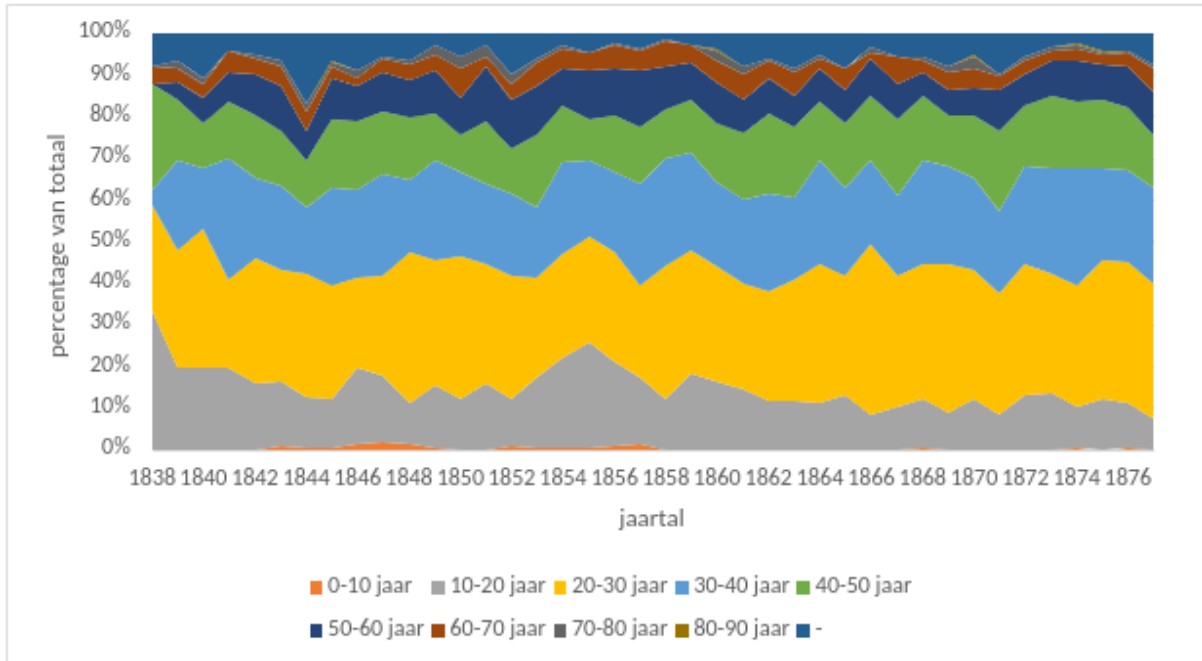
Grafiek 7: Sociale stratificatie van Groot-Eindhoven

Vonnissen per leeftijdscategorie

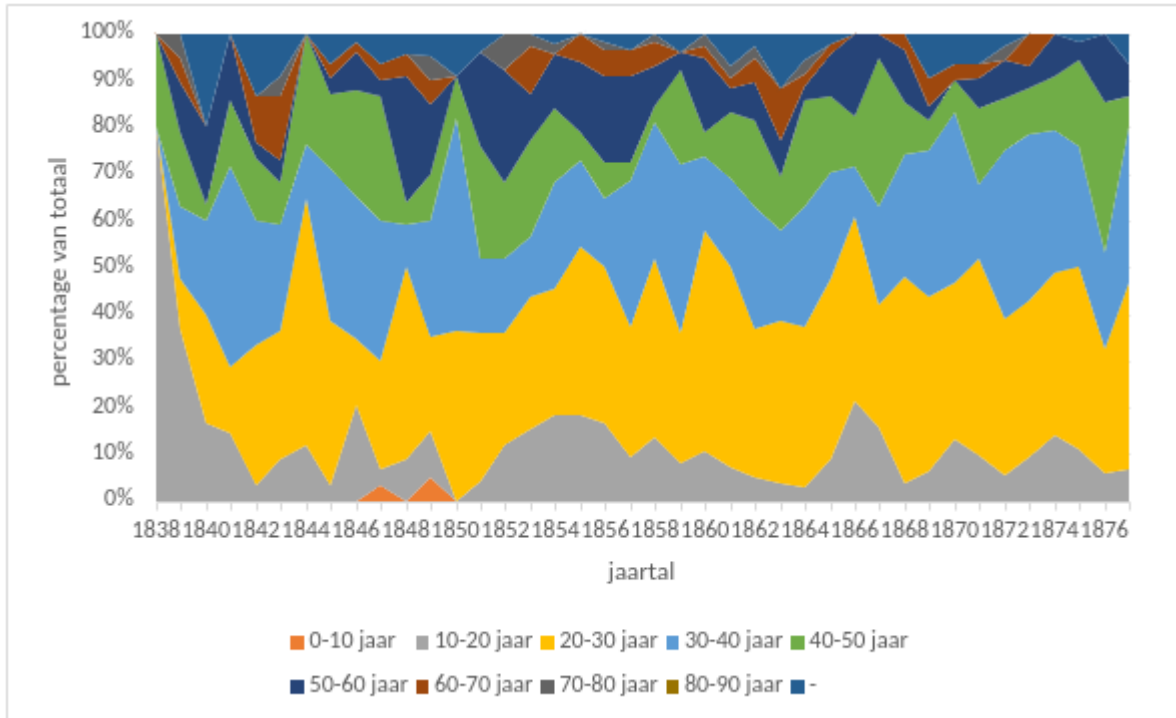
Als we de delinquenten voor het hele arrondissement uitlichten op leeftijd zien we dat een groot deel van de misdrijven gepleegd wordt door de jongere leeftijdsgroepen. De categorieën 0-10, 10-20 en 20-30 jaar maken gemiddeld zo'n veertig tot vijftig procent van het totaal uit. De twee grootste leeftijdscategorieën zijn die van 20-30 en 30-40 jaar, die gemiddeld respectievelijk zo'n dertig en twintig procent van het totaal uitmaken. Deze resultaten onderschrijven de bevindingen van Tobias over de 'criminele levensfase', ook al komt de fase niet helemaal overeen met zijn definitie van tieners of jonge twintigers. Bovendien beperkt de criminaliteit zich ook niet uitsluitend tot de jongere leeftijdsgroepen, met ook een groot aandeel van de dertigers. Wanneer we de dertigers optellen bij de drie eerder genoemde categorieën tot dertig jaar, verklaren we ongeveer twee derde van alle vonnissen met zestig tot zeventig procent. We merken dus op dat het aandeel van 'oudere' leeftijdscategorieën zeer gering is, met alleen de veertigers met gemiddeld zo'n vijftien procent nog een significant aandeel.

Grafiek 8: Aandeel van leeftijdscategorieën voor het arrondissement Eindhoven

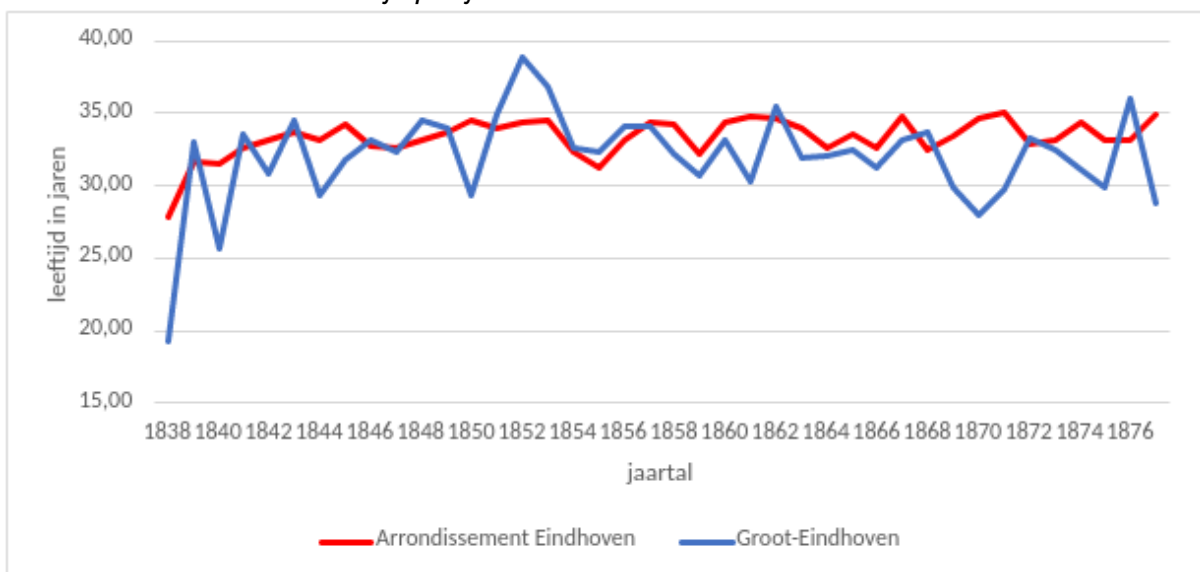
In vergelijking met het hele arrondissement valt voor Groot-Eindhoven vooral de grotere variabiliteit op. Deze kunnen we opnieuw toeschrijven aan een beperkt aantal vonnissen (mediaan van 30.5) waardoor statistische uitschieters de trend sneller zichtbaar beïnvloeden. We zien echter dezelfde trend onder de leeftijdscategorieën met ruim het grootste aandeel van de twintigers en dertigers. Deze vertolken samen met de tieners ook weer zo'n zestig tot zeventig procent van het totale aantal vonnissen voor Groot-Eindhoven.

Grafiek 9: Aandeel van leeftijdscategorieën voor Groot-Eindhoven

Voor zowel het hele arrondissement als Groot-Eindhoven ligt de gemiddelde leeftijd van de delinquent gedurende de onderzoeksperiode tussen de dertig en vijfendertig jaar. Wel valt op dat voor beiden de gemiddelde leeftijd in 1838 beduidend lager ligt dan in alle andere jaren. Dit zou echter goed een statistische uitschieter kunnen zijn door de lage hoeveelheid meetpunten (vierentwintig voor het arrondissement en vijf voor Groot-Eindhoven).

Grafiek 10: Gemiddelde leeftijd per jaar

Hoofdstuk 3: Blik op criminaliteit

Nu we een kwantitatief overzicht hebben van de vonnissen gedurende de onderzoeksperiode, kunnen we interessante ontwikkelingen hieruit toelichten door middel van kwalitatief onderzoek. Uit het overzicht van vonniscategorieën zagen we opvallende trends voor 'Bedelarij', 'Mishandeling', 'Smokkelarij' en 'Stroperij'. Om de veranderingen in deze categorieën te proberen te begrijpen, zullen hiervoor enkele vonnissen in detail bekeken worden.

Voor de categorie Bedelarij zijn in totaal zes vonnissen bekeken met de delictsomschrijving 'bedelarij' uit de jaren 1840, 1856, 1872, zoals gezegd twee voor elk van de genoemde jaren. De vonnissen zijn genummerd van '1' tot '6'; waarbij '1' en '2' het jaar 1840 beslaan, '3' en '4' 1856 en '5' en '6' 1872. Het jaar 1840 is gekozen doordat dit jaar een redelijk gemiddeld aantal vonnissen van de categorie Bedelarij kent voor de periode van vóór 1854.⁶⁵ Het jaar 1856 is het moment waarop het aandeel van de categorie haar piek kent tijdens de periode van plotselinge toename (1854-1858) en is daardoor interessant om te bekijken. Tenslotte is het jaar 1872 gekozen omdat hier een redelijk gemiddeld aantal vonnissen van de categorie worden voltrokken van de periode ná 1858.⁶⁶ Bovendien is door deze jaartallen te gebruiken de hele onderzoeksperiode vertegenwoordigd; met een jaartal in de vroege onderzoeksperiode, een uit het midden en een uit de late onderzoeksperiode.

Voor de categorie Mishandeling zijn zes vonnissen bekeken, twee voor elk van de volgende jaartallen: 1841, 1855 en 1871. De vonnissen hebben de delictsomschrijving 'mishandeling' en zijn opnieuw chronologisch '1' tot '6' genummerd. Het jaar 1841 is gekozen, omdat hierbij het grootste aandeel van mishandeling wordt gemeten gedurende de eerste tien jaar van de onderzoeksperiode (oftewel 1838-1848). Dit is tevens de hoogste score voor mishandeling voor de hele onderzoeksperiode (1838-1877). 1855 is gekozen omdat dit jaar het laagste aandeel kent van de categorie Mishandeling in de periode waarin een forse daling optreedt, gedurende 1853-1857. Het jaar 1871 is gekozen doordat dit jaar het hoogste aandeel kent van de laatste tien jaar van de onderzoeksperiode (oftewel 1867-1877). Op deze manier is wederom de hele onderzoeksperiode vertegenwoordigd.

Van de categorie 'Smokkelarij' zijn er vier vonnissen bekeken, twee voor 1851 en twee voor 1872. De vonnissen zijn chronologisch '1' tot '4' genummerd. De vonnissen die gekozen zijn binnen deze categorie hebben de delictsomschrijving 'Verboden vervoer / smokkelarij / zoutfraude'. Voor de categorie Smokkelarij zien we één opmerkelijke verandering in de trend

⁶⁵Het gemiddelde van de periode 1839-1853 ligt op 10.25% en het jaar 1840 kent een aandeel van 12.40%, zie Tabel 5 in Bijlage 2.

⁶⁶Het gemiddelde van de periode 1859-1876 ligt op 5.42% en het jaar 1872 kent een aandeel van 4.74, zie Tabel 5 in Bijlage 2.

gedurende de onderzoeksperiode. Dit is de hele harde stijging in het aandeel tussen de jaren 1871 en 1872. Uiteraard is om deze reden 1872 gekozen als jaartal. 1851 is gekozen, omdat dit het jaar is met het hoogste aandeel tot 1872.

Tenslotte zijn er voor de categorie 'Stroperij' twee vonnissen per jaar bekeken voor de volgende jaartallen: 1839, 1853 en 1869. Wederom chronologisch '1' tot '6' genummerd. De vonnissen hebben de specifieke delictomschrijving 'stroperij / jachtovertredingen' binnen de categorie. De jaartallen 1839 en 1869 zijn net als bij de categorie Mishandeling gekozen omdat het aandeel van Stroperij van deze jaartallen het hoogste is gedurende de periode vóór en ná een opmerkelijke trendverandering. Bovendien is op deze manier de hele onderzoeksperiode vertegenwoordigd. De trendverandering vond plaats tussen 1852 en 1854 en in 1857. In deze jaren neemt het aandeel van stroperij significant toe, met een hoogtepunt in 1853, waardoor dit jaartal is gekozen.

Algemene opmerkelijkheden

Om te beginnen wat algemene trends die we waarnemen wanneer we alle onderzochte vonnissen in ogenschouw nemen. We zien gedurende de hele onderzoeksperiode dat rechters vaak een lagere straf oplegden dan voorgeschreven werd door de wetgeving. Ze maakten hiertoe gebruik van artikel 463 van het wetboek van strafrecht.⁶⁷ Dit artikel stelde de rechters in staat zich toe te leggen op een mildere straf dan wettelijk voorgeschreven werd voor een misdrijf. Hier zien we de substantiële vrijheid van de rechter terug om een eigen voordeel te vellen, wat een belangrijk aspect was van de Nederlandse rechtscultuur, zoals we zagen in de literatuur.⁶⁸

In de vroege onderzoeksjaren 1840 en 1841 van de categorieën Bedelarij en Mishandeling zien we dat verdachten niet schuldig bevonden werden aan feiten waar in latere jaren de beklaagden wel voor veroordeeld werden. Mogelijk komt dit door de hoge straffen die ervoor stonden en waarvan de rechters vonden dat deze te zwaar waren voor het gepleegde misdrijf. De rechters hadden in dit geval de optie om of een hoge straf toe te kennen of de beklaagde geheel vrij te spreken van het misdrijf. We weten dat in het geval van de doodstraf rechters nogal eens een beklaagde vrijspraken omdat zij de straf van de dood te extreem vonden voor het gepleegde misdrijf.⁶⁹ Het is zeer goed denkbaar dat deze gedachtegang ook in deze gevallen werd toegepast. Echter zagen we ook dat in de oorspronkelijke Code Pénal van 1810 artikel 463 al was opgenomen, welke rechters in staat stelde de straf te verlagen wanneer de wet een gevangenisstraf voorschreef en het veroorzaakte nadeel beneden de 25

⁶⁷Zie Bijlage 3.

⁶⁸S. Faber, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam*, 214.

⁶⁹E. van Luijk, *Het schuldbeginnsel in het Nederlandse strafrecht*, 124.

franken was.⁷⁰ Dit artikel zou bij de vonnissen van 1840 en 1841 dus ook al toegepast hebben kunnen worden om een lagere straf op te leggen, in plaats van dat de rechters gedwongen werden tot vrijspraak.

Beginnend bij een van de vonnissen van Stroperij in 1853 zien we dat er een sanctie werd opgelegd wanneer een geldboete niet binnen twee maanden na aanmaning werd betaald. Dit is een opmerkelijke ontwikkeling in het strafproces. Waar vóór dat jaar wel werd gesteld dat de geldboete bij lijfswang verhaalbaar was, werden er geen sancties gesteld wanneer de persoon niet bij machte bleek deze te voldoen. Wat nog opmerkelijker is, is dat er eerder al wel een wet bestond waarin de mogelijkheid werd gegeven om een gevangenisstraf op te leggen wanneer een boete niet werd betaald. Namelijk in de Algemene wet van 26 augustus 1822. Of het is dus een toevalligheid dat in de eerdere vonnissen deze sanctie niet werd opgelegd, of men koos er om een andere reden voor om dit voor 1853 nog niet te doen. Dit zou dus ook goed een voorbeeld kunnen zijn van de toenemende toepassing van de gevangenisstraf, een ontwikkeling die we in de literatuur naar voren zagen komen.⁷¹

Tenslotte zien we dat de rechtspraak gedurende de onderzoeksperiode steeds meer gestandaardiseerd wordt. De pagina's van de vonnisboeken worden gedrukt met standaardteksten en bepaalde artikelen. Hierin wordt dan met de hand bijgeschreven tussen opengelaten witregels en bepaalde artikelen doorgestreept wanneer deze niet van toepassing zijn.

Bedelarij

Nu we een beeld hebben van de algemene trends die naar voren komen uit alle onderzochte vonnissen, kunnen we per specifieke categorie de bekeken vonnissen uitlichten om de trends in meer detail te bekijken. Om te beginnen met de categorie Bedelarij: de zes beklaagden die voor deze categorie terechtstonden, werden allen aangeklaagd voor het misdrijf 'bedelarij' of 'bedelen' in een bepaalde plaats. De beklaagden waren van zeer verschillende sociale klassen, de helft had geen beroep en de andere helft vertegenwoordigde de allerlaagste klasse tot de op één na hoogste klasse.⁷² De beklaagde in vonnis 1 was namelijk venter van beroep en behoorde dus tot de laagste klasse van onopgeleide werkers. Beiden beklaagden in vonnis 4 waren echter ruilebuiters en behoorden als 'verkoopmedewerkers' dus tot de middenklasse. We zien dus dat de plegers van dit misdrijf zich niet beperkten tot de allerlaagste klassen, terwijl we dit bij bedelen wel verwachten. Het is daarentegen niet

⁷⁰Zie Bijlage 3.

⁷¹S. Faber et al., *Criminaliteit in de negentiende eeuw*, 55.

⁷²BHIC, 25 Rechtbank in Eindhoven, inv.nr. 4, Vonnissen 1840.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 26, Vonnissen 1856.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 27, Vonnissen 1856.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 55, Vonnissen 1872.

verbazingwekkend dat er veel beroepslozen tussen de beklaagden zitten, aangezien het ontbreken van een vast inkomen mensen vatbaarder maakt voor tegenslagen en zij dus sneller gedwongen worden tot bedelen.

Wanneer we naar de ontwikkeling van de rechtspraak kijken voor Bedelarij, valt het volgende op. Ten eerste dat in de vroege onderzoeksperiode (1840) beklaagden vrijgesproken werden van misdrijven die haast identiek lijken aan misdrijven van latere periodes (1856 en 1872), waarbij de beklaagden wel werden berecht. Het werd namelijk bewezen bevonden dat Johannes Peter Weber uit vonnis 1 om een aalmoes zou hebben gevraagd, maar hij werd vrijgesproken van 'bedelarij'.⁷³ De beklaagden uit vonnissen 3-6 werden allen ook schuldig bevonden aan bedelen en werden hier wel voor berecht.⁷⁴ Een verklaring voor dit onderscheid zou de formulering 'vragen om aalmoes' tegenover 'bedelen' kunnen zijn, waarbij het vragen om een aalmoes misschien niet strafbaar was. De zaak van Helena Ritsche uit vonnis 2 lijkt deze hypothese echter te ontcrachten. In haar vonnis werd specifiek vermeld dat er onvoldoende bewijs was dat zij om een aalmoes zou hebben gevraagd en daarom niet kon worden veroordeeld.⁷⁵ Een mogelijke verklaring voor het niet veroordelen van de beklaagden in 1840 is dat de rechters de voorgeschreven straf van artikel 274 van het wetboek van strafrecht te hoog vonden en hen daarom vrijspraken.

Ten tweede, en mogelijk een verklaring voor het eerder gevonden verschil, dat gedurende de negentiende eeuw de wetgeving op bedelarij werd versoepeld. Op 24 juni 1854 werd er namelijk een wet uitgevaardigd die de bestaande wetgeving verving.⁷⁶ Hierin werd de gevangenisstraf die voorgeschreven werd in de oorspronkelijke wetgeving van de Code Pénal van drie tot zes maanden, verlaagd naar veertien dagen tot zes maanden.⁷⁷ Deze strafverlaging, waarna de beklaagden wel werden bestraft, lijkt onze eerdere hypothese te bevestigen. Bovendien valt de invoering van deze wet samen met de toename die we waarnamen in het vorige hoofdstuk. Als beklaagden vóór 1854 veelal werden vrijgesproken voor bedelarij, is het niet vreemd dat er na invoering van de nieuwe wet ook meer mensen voor werden geleid ter berechting van dit misdrijf.

Daarnaast zien we dat er bij vonnis 4 en 5 ook gebruikgemaakt werd van de optie om de veroordeelden na het uitzitten van de straf naar een bedelaarsgesticht te sturen.⁷⁸ Dat dit

⁷³BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 4, Vonnissen Nrs 90-172, 1840.

⁷⁴BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 26, Vonnissen Nrs 2968-3155, 1856.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 27, Vonnissen Nrs 3156-3327, 1856.

BHIC 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 55, Vonnissen Nrs 6731-6894, 1872.

⁷⁵BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 4, Vonnissen Nrs 90-172, 1840.

⁷⁶Artikel 19 van de genoemde wet verving artikel 274 van de Code Pénal, voor de wetsartikelen zie Bijlage 3.

⁷⁷Zie Bijlage 3.

⁷⁸BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 26, Vonnissen Nrs 2968-3155, 1856.

BHIC 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 55, Vonnissen Nrs 6731-6894, 1872.

in deze gevallen wel werd gedaan en in de andere niet, heeft waarschijnlijk te maken met het risico op herhaling. De verdachten van vonnis 4, Wilhelmus Wouters en Maria Catharina Louwer, waren beiden namelijk al een keer veroordeeld voor respectievelijk landloperij en bedelarij.⁷⁹ De verdachte van vonnis 5, Johannes Soffers, was dakloos en zou dus na vrijlating weer op straat belanden.⁸⁰ Dit overbrengen naar een bedelaarsgesticht was waarschijnlijk een poging om veelplegers te 'heropvoeden' en te laten reïntegreren in de samenleving. Dit past goed binnen de eerder beschreven verlichtingsidealen van een focus op 'verbetering' van delinquenten.⁸¹

Mishandeling

De tweede categorie is die van 'Mishandeling'. De zes beklaagden van de categorie Mishandeling werden allen aangeklaagd voor het 'moedwillig toebrengen van slagen en verwondingen' of het 'moedwillig slaan, mishandelen en verwonden'.⁸² De eerste verwoording werd gebruikt in de eerste vier vonnissen (tot 1871) en de tweede verwoording in de laatste twee (van 1871). Opnieuw zien we een zeer diverse sociale achtergrond bij de verdachten. De allerhoogste tot de op één na laagste klassen zijn allemaal vertegenwoordigd, met een ambtenaar, politieagent, laagopgeleide werklieden en (land)bouwers. Deze brede vertegenwoordiging is niet vreemd aangezien mishandeling niet een misdrijf is dat zich normaal gesproken tot een bepaalde groep beperkt.

Wanneer we naar de ontwikkeling van de rechtspraak kijken voor Mishandeling, valt het volgende op. Ten eerste dat opnieuw in de vroege onderzoeksperiode (1841) veel van de verdachten werden vrijgesproken.⁸³ In tegenstelling tot de vrijspraken bij Bedelarij werd in deze vonnissen gemeld dat de verdachten niet schuldig konden worden bewezen aan het misdrijf. De vrijspraken zouden opnieuw te danken kunnen zijn aan de hoge voorgeschreven straf voor het 'toebrengen van slagen' van een maand tot twee jaar gevangenis en daarbovenop een geldboete van zestien tot tweehonderd franken.⁸⁴ In tegenstelling tot Bedelarij zien we hier echter geen ontwikkeling van mildere wetgeving. De vrijspraken kunnen daarnaast ook worden toegeschreven aan de respectabele beroepen van de verdachten. Gerardus Peter Zimmerman van vonnis 1 is namelijk politieagent van beroep en Cornelis

⁷⁹BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 26, Vonnissen Nrs 2968-3155, 1856.

⁸⁰BHIC 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 55, Vonnissen Nrs 6731-6894, 1872.

⁸¹J. uit Beijerse, *Op verdenking gevangengezet*, 13.

⁸²BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 5, Vonnissen Nrs 173-239, 1841.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 24, Vonnissen Nrs 2707-2820, 1855.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 53, Vonnissen Nrs 6495-6594, 1871.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 54, Vonnissen Nrs 6595-6730, 1871.

⁸³BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 5, Vonnissen Nrs 173-239, 1841.

⁸⁴Zie artikel 311 van het wetboek van strafrecht in Bijlage 3.

Hendrik Witsel van vonnis 2 is ambtenaar bij 's Rijksbelastingen.⁸⁵ Hier zien we dus mogelijk een voorbeeld van klassenjustitie terug.

Ten tweede lijken de vonnissen van Mishandeling een andere ontwikkeling in de rechtspraak te duiden, namelijk de gevangenisstraf als sanctiemiddel wanneer andere straffen niet worden nagekomen. We zien dit 'dwangmiddel' gebruikt worden bij de vonnissen van 1871, vonnis 5 en 6.⁸⁶ Hierin werd vermeld dat wanneer de veroordeelden twee maanden na aanmaning nog steeds niet bij machte waren de geldboetes te betalen, deze vervangen zouden worden door drie dagen gevangenisstraf. Bij oplegging van deze maatregel werd verwezen naar de wet van 22 april 1864.⁸⁷ Het lijkt dus alsof er voor die tijd nog geen wet bestond die dit sanctiemiddel juridisch mogelijk maakte. Het blijkt echter dat een dusdanige maatregel al was vastgelegd in de algemene wet van 26 augustus 1822.⁸⁸ Het niet toepassen van dit sanctiemiddel voor deze tijd lag dus niet ten grondslag aan het ontbreken van juridische middelen. Dit zou dus een goede indicatie kunnen zijn van het toenemend gebruik van gevangenisstraf gedurende de negentiende eeuw. Zoals we in de literatuur zagen met de afschaffing van lijfstraffen en de invoering van de cellulaire straf.⁸⁹

Smokkelarij

Bij de categorie Smokkelarij zien we twee verschillende omschrijvingen waarvoor de verdachten worden aangeklaagd. De twee vonnissen uit 1851, vonnis 1 en 2, betreffen beiden het 'frauduleus invoeren van een product'.⁹⁰ De twee vonnissen uit 1872, vonnis 3 en 4, betreffen beiden het 'frauduleus invoeren van zout'.⁹¹ Dit is een interessant verschil, waar we later op terug zullen komen. Wanneer we naar de sociale achtergrond van de verdachten kijken, zien we dat vooral de lagere klassen vertegenwoordigd zijn. De helft van de beklaagden komt uit de klasse van niet-opgeleide werkers en de hoogste vertegenwoordigde klasse is die van de opgeleide werkers.⁹² Mogelijk zien we hierin weer een voorbeeld van klassenjustitie, of waagden de hogere klassen zich simpelweg niet aan het (illegaal) vervoeren van vrachten vanwege de juridische risico's.

⁸⁵BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 5, Vonnissen Nrs 173-239, 1841.

⁸⁶BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 53, Vonnissen Nrs 6495-6594, 1871.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 54, Vonnissen Nrs 6595-6730, 1871.

⁸⁷Zie Bijlage 3.

⁸⁸Ibidem.

⁸⁹S. Faber et al., *Criminaliteit in de negentiende eeuw*, 55.

⁹⁰BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv. nr. 17, Vonnissen Nrs 1676-1850, 1851.

⁹¹BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 55, Vonnissen Nrs 6731-6894, 1872.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 56, Vonnissen Nrs 6895-7060, 1872.

⁹²BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv. nr. 17, Vonnissen Nrs 1676-1850, 1851.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 55, Vonnissen Nrs 6731-6894, 1872.

BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 56, Vonnissen Nrs 6895-7060, 1872.

Aan de strafmaat van de veroordelingen van Smokkelarij kunnen we opmerken dat dit als een ernstig misdrijf werd beschouwd in de negentiende eeuw. Voor het in- of uitvoeren van vrachten zonder vergunning werd middels de algemene wet van 26 augustus 1822 namelijk een gevangenisstraf voorgeschreven van een maand tot een jaar.⁹³ In beide vonnissen van 1851, vonnis 1 en 2, werd de minimale straf van een maand ook opgelegd en zien we dus geen vermindering van de straf middels artikel 463 van het wetboek van strafrecht.⁹⁴ Er werd ook geen vermelding gemaakt van enige verzachtende omstandigheden, wat een andere reden kan zijn voor de bestraffing conform de wet.

In de vonnissen van 1872, vonnis 3 en 4, zien we een interessant verschil in betrekking tot voor het vervoer van welk product de beklaagden werden veroordeeld.⁹⁵ In vonnissen 1 en 2 was dit namelijk voor het 'frauduleus invoeren' van roggebrood en zeep respectievelijk en in vonnissen 3 en 4 is dit voor het vervoer van zout boven de vijf pond zonder daartoe verplicht 'bijlet'. Hiervoor werd ook naar een wetsartikel verwezen, namelijk artikel 44 van de wet van 26 april 1852, welke de straf vastlegde van specifiek het vervoeren van zout.⁹⁶ Hieruit kunnen we opmaken dat er blijkbaar behoefte was aan een dusdanig wetsartikel. Mogelijk omdat dit relatief veel voorkwam en een gevangenisstraf daar te extreem voor werd geacht en men daarom over ging tot het opstellen van een artikel waarmee dit door middel van een geldboete afgehandeld kon worden. Deze wet lijkt echter geen verklaring te bieden voor de toename in de categorie Smokkelarij. De wet stamt namelijk uit 1852 en we zien de toename pas optreden vanaf 1871.

Stroperij

De verdachten van de categorie Stroperij werden voor twee verschillende soorten misdrijven aangeklaagd, ook te blijken uit de delictsomschrijving van 'stroperij / jachtovertredingen'. De helft kreeg de aanklacht 'houtdieverij en stroperij' tegen zich ingediend voor het kappen van hout onder iemand anders eigendom zonder toestemming.⁹⁷ De andere helft maakte zich schuldig aan een vorm van jachtovertreding, namelijk het jagen of vissen zonder vergunning.⁹⁸ We zien opnieuw dat de delinquenten afkomstig zijn uit een lagere sociale achtergrond, met een vertegenwoordiging van de opgeleide werkers, niet-opgeleide werkers en agrariërs. Net

⁹³Zie Bijlage 3.

⁹⁴BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv. nr. 17, Vonnissen Nrs 1676-1850, 1851.

⁹⁵BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 55, Vonnissen Nrs 6731-6894, 1872.
BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 56, Vonnissen Nrs 6895-7060, 1872.

⁹⁶Zie Bijlage 3.

⁹⁷BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 3, Vonnissen Nrs 1-89, 1838-1839.
BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 50, Vonnissen Nrs 6106-6223, 1869.

⁹⁸BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 20, Vonnissen Nrs 2076-2258, 1853.
BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 21, Vonnissen Nrs 2259-2401, 1853.
BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 50, Vonnissen Nrs 6106-6223, 1869.

als bij Bedelarij is deze uitkomst niet heel verrassend aangezien we verwachten dat vooral de minder bedeeden zich noodzakelijkerwijs schuldig maken aan 'houtdieverij' of 'stroperij' door een gebrek aan voedsel en brandstof.

Een interessante ontwikkeling die we zien in Stroperij is de opstelling van de wet van 6 maart 1852 omtrent de jacht en visserij. Hiervoor was, voor zover uit de vonnissen blijkt, geen wet die hier specifiek op in ging. Deze wet werd alleen toegepast in de vonnissen van 1853. In andere vonnissen werd er óf verwezen naar de wet op de veldpolitie uit 1791, die specifiek ingaat op diefstal van gewassen of hout, óf naar artikel 401 van het wetboek van strafrecht, die 'overige dieverijen' behandelde.⁹⁹ Hieruit maken we op dat in de oorspronkelijke Franse wetgeving, oftewel de Code Pénal, geen artikelen waren opgenomen betreffende jacht- en visserijovertradingen. Artikel 401 schreef hoge straffen voor van gevangenisstraf van een jaar tot vijf jaar met daarbovenop een mogelijke geldboete van zestien tot vijfhonderd franken. De strafeis van de wet van 1852 was een stuk milder, namelijk een boete van tien tot twintig gulden. Dit lijkt dus opnieuw in de lijn te plaatsen van de ontwikkeling naar mildere straffen voor bepaalde misdrijven door middel van wetgeving. Daarnaast zien we dat de invoering van deze nieuwe wet wederom samenvalt met de toename van het aantal misdrijven van de categorie Stroperij.

Daarnaast lijken de vonnissen van 1869, vonnis 5 en 6, erop te duiden dat wetgeving ook in onbruik raakte gedurende de negentiende eeuw. Voor hetzelfde misdrijf van 'houtdieverij' werd in vonnis 5 namelijk niet de wet op de veldpolitie van 1791 aangehaald, zoals bij vonnis 1 en 2, maar artikel 401 van het wetboek van strafrecht.¹⁰⁰ Dit is zeer opmerkelijk aangezien de wet van 1791 wel specifiek verwijst naar diefstal van hout, maar artikel 401 niet. Het lijkt dus alsof de wet van 1791 niet meer werd gebruikt in het strafrecht, waardoor men zich genoodzaakt voelde zich te beroepen op artikel 401. Dit artikel werd in combinatie met artikel 463 gebruikt om een vergelijkbare straf op te leggen als in vonnis 2. In vonnis 2 werd namelijk een straf toegekend van drie dagen celstraf en een boete van vijftig cent en in vonnis 5 van één dag celstraf zonder bijkomende geldboete.

⁹⁹Zie Bijlage 3.

¹⁰⁰BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 50, Vonnissen Nrs 6106-6223, 1869.

Conclusie

Uit voorgaand onderzoek kwam naar voren dat er een grote hiaat is in de kennis over criminaliteit in de negentiende eeuw. Namelijk, welke invloed juridische ontwikkelingen en de 'verlichte tijdgeest' hadden op criminele registraties. Dit onderzoek heeft getracht aan de hand van een analyse van delinquenten en vonnisuitspraken van de arrondissementsrechtbank in Eindhoven een antwoord te geven op de vraag hoe de juridische blik op criminaliteit veranderde gedurende de negentiende eeuw. Deze analyse is op de volgende manier tot stand gebracht. Ten eerste, door een beeld te schetsen van de algemene juridische hervormingen in Nederland gedurende de negentiende eeuw en door aan de hand van Groot-Eindhoven als kenmerkend gebied een maatschappelijke context te schetsen voor het arrondissement. Ten tweede, door de soorten gepleegde misdaden en de sociale achtergrond van de delinquenten uit te lichten in een kwalitatieve analyse. Ten derde en laatste, door aan de hand van opmerkelijke trendveranderingen in de soorten misdaden enkele vonnissen in meer detail te bekijken middels een kwalitatieve analyse.

De belangrijkste bevinding die aan de hand van dit onderzoek getrokken kan worden, is dat er een ontwikkeling van een mildere ('verlichte') blik naar (bepaalde vormen van) misdaad leek op te treden. Er werden namelijk gedurende onderzoeksperiode nieuwe wetten uitgevaardigd die de oorspronkelijk voorgeschreven straffen van de Code Pénal beduidend verlaagden. Over het beeld van 'de crimineel', kunnen we het volgende opmerken. We zien uit de kwantitatieve analyse dat er niet echt sprake leek van een 'criminele levensfase'. Hoewel de jongere leeftijdscategorieën het merendeel van de vonnissen vertegenwoordigden, leek er niet een specifieke focus op één leeftijdscategorie te liggen. Waar we wel een aantal voorbeelden van waar lijken te nemen, is de klassenjustitie. Verdachten met een respectabel beroep schenen voor hetzelfde misdrijf lagere straffen te krijgen dan de onopgeleiden of beroepslozen.

We zien dat er gedurende de negentiende eeuw in grote mate sprake is van continuïteit in de rechtspraak. De Nederlandse rechtscultuur van de achttiende eeuw zet zich namelijk voort in de negentiende eeuw, met veel rechterlijke vrijheden waarmee er in vonnissen afgeweken werd van de voorgeschreven wettelijke straf. Wel merken we op dat de rechtspraak in toenemende mate gestandaardiseerd werd. Wat begon met de invoering van een landelijk wetboek van strafrecht en wetboek van strafvordering, lijkt zich voor te hebben gezet in de vonnisrollen. Er werd in toenemende mate gebruikgemaakt van voorgedrukte pagina's waarop specifieke wetsartikelen al werden aangehaald en de griffier enkel specifieke details van het vonnis toe diende te voegen. Aan de hand van de sociaal-maatschappelijke context kunnen we stellen dat het arrondissement gekenmerkt werd door een grote agrarische sector met een

opkomende industrie in de weinige steden. Uit de casus van Eindhoven blijkt dat de ordehandhaving gedurende de negentiende eeuw een nog zeer beperkte rol speelde en dus weinig invloed zal hebben gehad op de criminaliteit.

De overzichten van criminele vonnissen lieten verschillende opmerkelijke trendveranderingen zien, vooral voor de misdaad-categorieën Bedelarij, Mishandeling, Smokkelarij en Stroperij. Deze tendensen waren niet uit het eerste oog te verklaren aan de hand van kennis over de sociaal-maatschappelijke context of veranderende tijdgeest. Over de sociale achtergrond van delinquenten kunnen we het volgende opmerken. We zien dat er geen sprake lijkt te zijn geweest van een 'criminele levensfase'. De leeftijdsgroepen tot 50 jaar zijn allemaal redelijk sterk vertegenwoordigd, met het grootste aandeel van twintigers. De definitie van Tobias van deze levensfase van tieners tot jonge twintigers vertaalt zich dus niet in een merkbaar hoger aantal vonnissen voor deze leeftijden.

We merken ook op dat er geen sprake lijkt te zijn van klassenjustitie. We weten dat er in Groot-Eindhoven een groot aandeel van de populatie arbeider of agrariër was en verwachten hierdoor op basis van klassenjustitie een buitenproportioneel aandeel van de HISCLASS 5-klasse terug te zien in de vonnissen. Echter merken we op dat vooral de HISCLASS 3-klasse, de laagopgeleide werkers, sterk vertegenwoordigd is.

De kwalitatieve analyse van vonnissen liet zien dat door middel van nieuwe wetgeving, de 'verlichte' blik steeds meer geïnstitutionaliseerd leek te worden. In de vroege onderzoeksjaren schenen rechters verdachten eerder vrij te spreken om zo het opleggen van hoge straffen te ontlopen. Wanneer rechters beschikking kregen over nieuwe, mildere wetten zien we beduidend minder vrijspraken. Voorbeelden van wetten die de 'verlichte' blik lijken te institutionaliseren zijn de wet van 1852 omtrent jacht- en visserijovertradingen en de wet van 1854 omtrent bedelarij. Deze wetten verlaagden de strafeisen van de respectievelijke overtradingen sterk in vergelijking met de oorspronkelijke wetgeving van de Code Pénal. De beide misdrijf-categorieën van Stroperij en Bedelarij zijn goed te plaatsen in het 'inleven in de crimineel'. We verwachten namelijk dat de plegers van jacht- of visserijovertradingen dit vooral zullen doen uit behoefte naar voedsel en dat bedelen een misdrijf is dat doorgaans gepleegd wordt de financiële situatie van de pleger.

In aanvulling op de conclusies getrokken uit de kwantitatieve analyse kunnen we het volgende opmerken. Een vergelijking tussen sociale klasse en strafmaat lijkt de hypothese van klassenjustitie te ondersteunen. In de uitspraken zelf zien we namelijk dat beklaagden uit de hogere klassen (HISCLASS 1 en 2) lichter gestraft werden. Mogelijk werd klassenjustitie dus vooral toegepast in de rechtszittingen zelf en niet in de eerste stap van het juridische proces, namelijk de aanhouding.

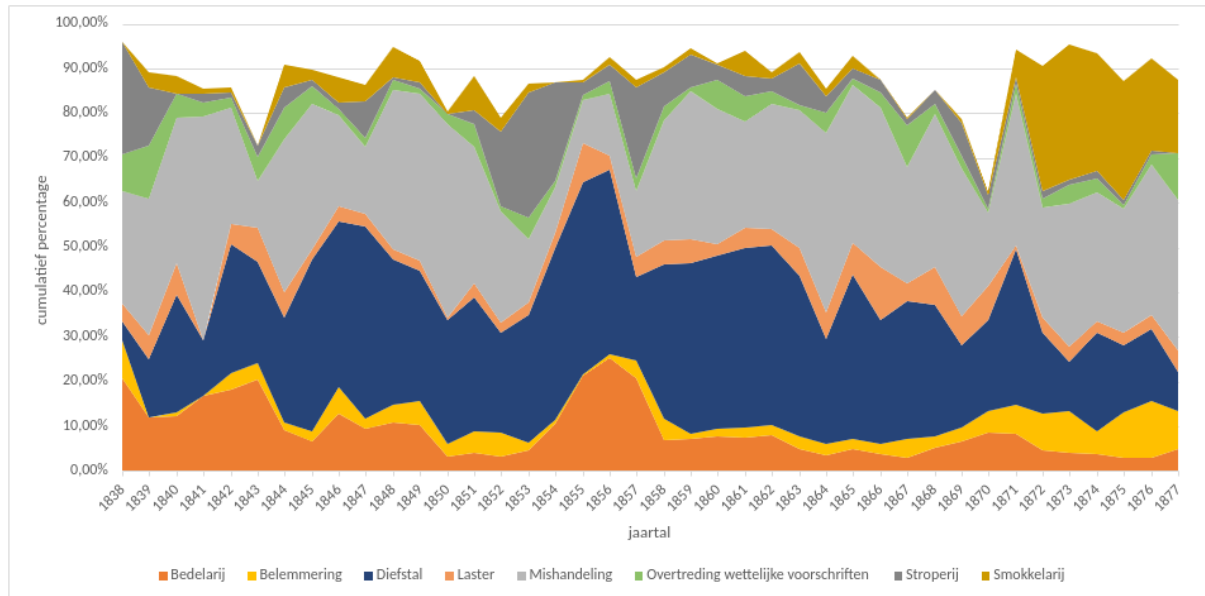
Discussie

Waar we altijd rekening mee moeten houden wanneer we gebruik maken van bronnen afkomstig van rechtsinstanties, is dat deze bronnen ook zeer sterk gekleurd kunnen zijn. Wetten waren een middel om sociale controle uit te oefenen en daardoor mogelijk niet representatief voor de tijdgeest. Daarnaast weten we dat het werken met vonnissen ook enkele valkuilen met zich meebrengt. Zo gaven beklaagden nog wel eens verkeerde persoonlijke informatie door om een gunstigere straf te versieren. We moeten er dus rekening mee houden dat er enkele onjuistheden in de data schuil gaan.

Door de beperkte omvang van dit onderzoek moet er ook enige nuance geplaatst worden bij de getrokken conclusies. Een greep van vier tot zes vonnissen per misdaad-categorie uit de totale populatie biedt een indicatie, maar kan zeker niet gezien worden als bepalend voor alle voltrokken vonnissen. Een vervolgstap op dit onderzoek zou dus zijn om de kwantiteit van de nauwkeurig bestuurde vonnissen uit te breiden. Daarnaast heeft dit onderzoek zich vooral gebaseerd op een context van juridische hervormingen en andere kortstondige sociaal-maatschappelijke veranderingen grotendeels buitenwegen gelaten. Een analyse van economische factoren zou bijvoorbeeld ook heel interessant kunnen zijn wanneer men kijkt naar veranderingen in misdaad-categorieën als bedelarij en stroperij.

Bijlage 1: Grafieken

Grafiek 11: Aandeel van misdaad-categorieën voor het arrondissement Eindhoven

Grafiek 12: Aandeel van misdaad-categorieën voor Groot-Eindhoven

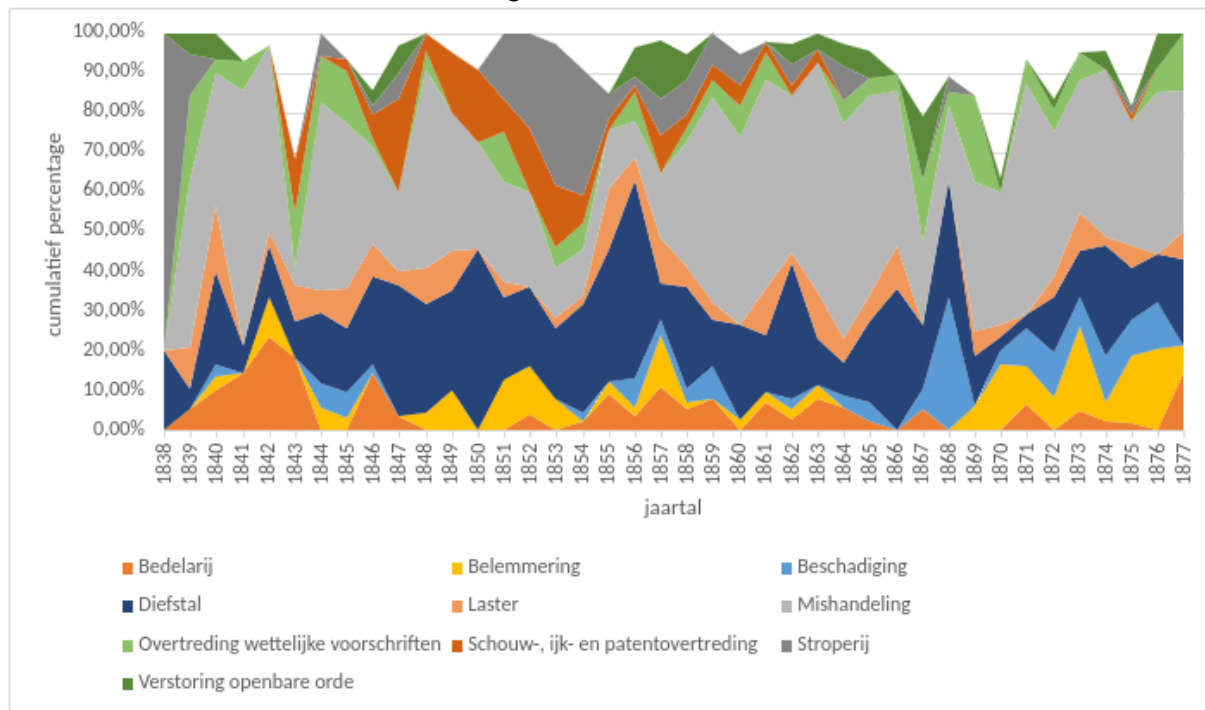

Diagram 1: Aandeel van HISCLASS klassen voor het arrondissement Eindhoven

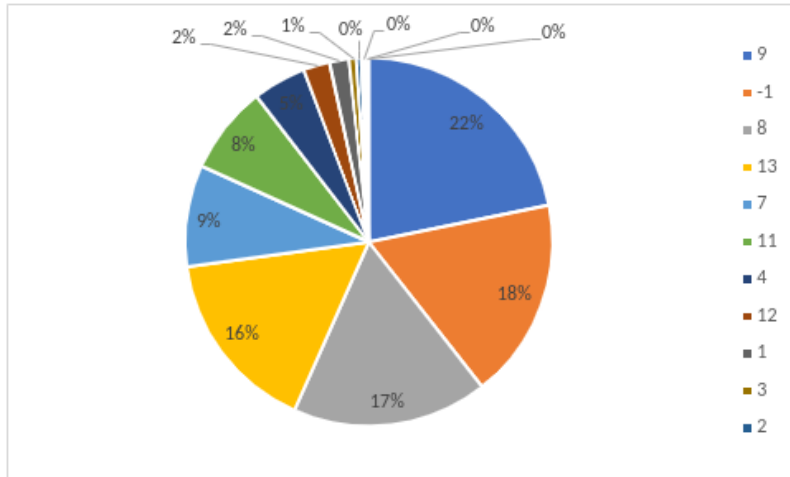
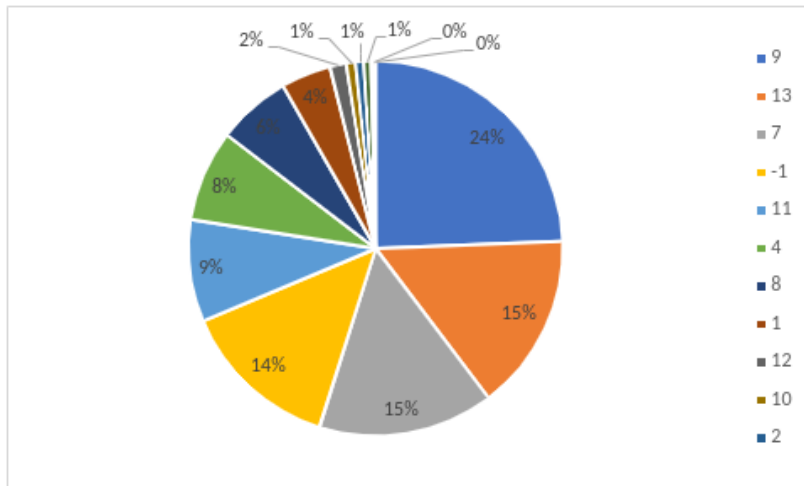

Diagram 2: Aandeel van HISCLASS klassen voor Groot-Eindhoven

Bijlage 2: Eigenschappen van de vonnissen

Tabel 2: Statistische gegevens van de vonnissen van het arrondissement

Variabele	Aantal voor de periode 1838-1877
Vonnissen	10733
Gecategoriseerde vonnissen	10715
Vertegenwoordigde categorieën	74
Vertegenwoordigde categorieën na samenvoeging	25
Vonnissen met opgetekend beroep	9579
Unieke beroepen	684
Vonnissen met gekoppelde sociale klasse	8837
Vertegenwoordigde sociale klassen	13
Vonnissen met opgetekende leeftijd	10129
Vertegenwoordigde leeftijdscategorieën	9

Tabel 3: Statistische gegevens van de vonnissen van Groot-Eindhoven

Variabele	Aantal voor de periode 1838-1877
Vonnissen	1271
Gecategoriseerde vonnissen	1269
Vertegenwoordigde categorieën	42
Vertegenwoordigde categorieën na samenvoeging	21
Vonnissen met opgetekend beroep	1162
Unieke beroepen	211
Vonnissen met gekoppelde sociale klasse	1095
Vertegenwoordigde sociale klassen	13
Vonnissen met opgetekende leeftijd	1225
Vertegenwoordigde leeftijdscategorieën	8

Tabel 4: Overzicht van delicten

Delictsomschrijving	Aantal (arrondissement)	Aantal (Groot- Eindhoven)
Diefstal	2820	229
mishandeling	2527	379
Bedelarij	729	58
Stroperij / jachtovertredingen	568	67
Verboden vervoer / smokkelarij / zoutfraude	374	10
Wederspannigheid (tegen personen bekleed met overheidsgezag)	357	58
overtreding van diversen wettelijke voorschriften (m.n. hondenbelasting, drankwet)	328	62
belediging / hoon	316	59
Verboden vervoer / smokkelarij / zoutfraude, poging	311	1
Schouw-, ijk- en patentovertreding	289	51
mishandeling, medeplichtigheid	272	45
Vernieling	256	55
Diefstal, medeplichtigheid	241	18
Landloperij	160	3
Laster	130	16
zware mishandeling	114	16
zware mishandeling, medeplichtigheid	88	13
(openlijke) geweldpleging / onderlinge vechterij	84	15
In gevaar brengen van het verkeer	69	21
Verstoring van de openbare orde	66	22
Bedelarij, medeplichtigheid	53	0
Stroperij / jachtovertredingen, medeplichtigheid	52	6
Oplichting	48	8
Brandstichting	43	2

Verduistering	35	9
Kwakzalverij / onbevoegd uitoefenen van de geneeskunst	33	1
bedreiging	30	4
Diefstal, poging	29	1
Weigering een ambtelijk of rechterlijk bevel op te volgen	24	3
Veroorzaken van lichamelijk letsel	22	2
belediging / hoon, medeplichtigheid	21	0
Vernieling, medeplichtigheid	21	0
Wederspanning (tegen personen bekleed met overheidsgezag), medeplichtigheid	20	9
Heling	15	0
Brandstichting, medeplichtigheid	13	0
Openbare schennis der eerbaarheid of zedelijkheid / overspel	13	0
Valsheid in geschrifte / afleggen van valse verklaring	12	3
bedreiging, medeplichtigheid	10	2
Verstoring van de openbare orde, medeplichtigheid	10	2
Landloperij, medeplichtigheid	8	0
overtreding van diversen wettelijke voorschriften (m.n. hondenbelasting, drankwet), medeplich	8	2
Aanranding van minderjarigen	6	1
Fraude	6	1
Inbraak	6	1
Veroorzaken van rellen / rebellie	6	6
In omloop brengen / gebruiken van vals geld, medeplichtigheid	5	0
Oplichting, medeplichtigheid	5	0
Veroorzaken van dood door schuld	5	3
Laster, medeplichtigheid	4	0

Ontucht met minderjarigen	4	2
Stroperij / jachtovertredingen, poging	4	0
Aanranding	3	0
Bedrog / misbruik van vertrouwen	3	0
Dierenmishandeling	3	0
Openbare schennis der eerbaarheid of zedelijkheid / overspel, medeplichtigheid	3	0
Oplichting, poging	3	0
Verboden vervoer / smokkelarij / zoutfraude, medeplichtigheid	3	0
Voordeel trekken uit door misdrijf verkregen goed	3	0
(openlijke) geweldpleging / onderlinge vechterij, medeplichtigheid	2	2
Belemmering / weigering visitatie	2	0
Belemmering / weigering visitatie, medeplichtigheid	2	0
Beschadiging	2	0
In gevaar brengen van het verkeer, medeplichtigheid	2	0
Inbraak, medeplichtigheid	2	0
Overtredingen tegen het weggeld	2	1
Weigering een ambtelijk of rechterlijk bevel op te volgen, medeplichtigheid	2	0
belediging / hoon, uitlokking	1	0
Diverse	1	0
In omloop brengen / gebruiken van vals geld	1	0
Omkoping	1	0
overtreding van diversen wettelijke voorschriften (m.n. hondenbelasting, drankwet), poging	1	0
Sexuele omgang met minderjarigen	1	0
Wederspanningheid (tegen personen bekleed met overheidsgezag), uitlokking	1	0

zware mishandeling met de dood tot gevolg	1	0
Totaal	10715	1269

Tabel 5: Selectie van onderzoeksjaren voor uitgelichte misdaad-categorieën

Misdaad-categorie	Jaartal 1	Aandeel jaartal 1*	Jaartal 2	Aandeel jaartal 2*	Jaartal 3	Aandeel Jaartal 3*
Bedelarij	1840	12.4%	1856	25.3%	1872	6.0%
Mishandeling	1841	50.0%	1855	9.6%	1871	33.9%
Smokkelarij	1851	7.7%	1872	27.9%	-	-
Stroperij	1839	13.0%	1853	28.0%	1869	7.2%

**Percentage van vonnissen binnen de misdaad-categorie van het totale aantal vonnissen van dat jaar*

Bijlage 3: Wetten en wetsartikelen

Art. 4 van de wet op de veldpolitie van 6 October 1791.¹⁰¹

Les moindres amendes seront de la valeur d'une journée de travail enz. elles seront versées dans la caisse de la municipalité du lieu.

[vertaling]

De laagste boetes zullen één dag werken waard zijn enz. Deze zullen worden betaald aan de schatkist van de plaatselijke gemeente.

Art. 35 van de wet op de veldpolitie van 6 October 1791.¹⁰²

Pour tout vol de recolte &^a, la detention, qui aura toujours lieu, pourra être de trois mois &^a, suivant la gravité des circonstances

[vertaling]

Voor elke diefstal van gewassen, kan de opsluiting, die altijd zal plaatsvinden, drie maanden zijn, afhankelijk van de ernst van de omstandigheden.

Art. 36 van de wet op de veldpolitie van 6 October 1791.¹⁰³

Le maraudage ou enlèvement de bois, fait à dos d'homme, dans les bois taillis, ou autre plantations d'arbres des particuliers, ou commanantés &^a. La peine de la détention, pourra être la même que celle portée en l'article précédent.

[vertaling]

Het plunderen of in beslag nemen van hout, gedaan met menselijke hand, in houthakbossen of andere boomplantages van individuen, of door hen bevolen. De straf van hechtenis kan hetzelfde bedragen als in het vorige artikel.

Art. 224 van het wetboek van strafregt.¹⁰⁴

& beleedigen met waarden, gebaren of dreigementen aan enig bedienend beambte, of een de gewapende magt in handen hebbend agent, in de waarneming of ter gelegenheid van de waarneming zijner bediening gedaan, zal gestraft worden met eene geldboete van zestien tot twee honderd franken.

¹⁰¹BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 3, Vonnissen Nrs 1-89, 1838-1839.

¹⁰²Ibidem.

¹⁰³Ibidem.

¹⁰⁴BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 50, Vonnissen Nrs 6106-6223, 1869.

Art. 274 van het wetboek van strafregt:¹⁰⁵

Toute personne qui aura été trouvée mendiant dans un lieu pour lequel il existera un établissement public organisé afin d'obvier à la mendicité, sera punie de trois à six mois d'emprisonnement, et sera, après l'expiration de sa peine, conduite au dépôt de mendicité.

[vertaling]

Elk persoon die bedelend wordt aangetroffen op een plaats waarvoor een openbare instelling bestaat om bedelarij te voorkomen, wordt gestraft met gevangenisstraf van drie tot zes maanden en zal na het verstrijken van zijn straf worden overgebracht naar het bedelaarsgesticht.

Art. 309 van het wetboek van strafregt:¹⁰⁶

Sera puni de la peine de la réclusion, tout individu qui aura fait des blessures ou porté des coups, s'il est résulté de ces actes de violence une maladie ou incapacité de travail personnel pendant plus de vingt jours.

[vertaling]

De persoon die een individu heeft verwond of geslagen wordt gestraft met gevangenisstraf, indien deze gewelddaden hebben geleid tot ziekte of arbeidsongeschiktheid van meer dan twintig dagen.

Art. 311 van het wetboek van strafregt:¹⁰⁷

Wanneer de kwetsuren of slagen geenerlei ziekte of beletsel van te werken, als bij art. 309 gemeld, veroorzaakt zullen hebben, zal de schuldige met eene gevangenzetting van eene maand tot twee jaren, en eene geldboete van zestien tot twee honderd franken, gestraft worden.

Art. 401 van het wetboek van strafregt:¹⁰⁸

De overige dieverijen, in deze afdeeling niet bij name of afzonderlijk vermeld, gaauwdieverijen en beurzensnijderijen (larcins et flouteries), zoo als ook de pogingen tot het begaan van deze zelfde wanbedrijven, zullen gestraft worden met eene gevangenzetting voor ten minste een jaar en ten hoogste vijf jaren, en zullen ook zelfs met eene geldboete gestraft mogen worden, die van zestien franken ten minste, en ten hoogste van vijf honderd franken zal zijn.

¹⁰⁵Le droit criminel,

https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_2.htm (geraadpleegd 06-06-2023).

¹⁰⁶Le droit criminel,

https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_3.htm (geraadpleegd 06-06-2023).

¹⁰⁷BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 53, Vonnissen Nrs 6495-6594, 1871.

¹⁰⁸BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 50, Vonnissen Nrs 6106-6223, 1869.

De schuldigen zullen ook enz.

Art. 463 van het wetboek van strafrecht:¹⁰⁹

Art. 463. In alle de gevallen, waarin de straf van gevangenis bij dit Wetboek gesteld wordt, worden de Vierscharen gemachtigd om, bij aldien het veroorzaakte nadeel geen vijf-en-twintig franken te boven gaat en bij aldien de omstandigheden het wanbedrijf schijnen te verkleinen, de gevangenis zelfs tot beneden de zes dagen en de boeten zelfs beneden de zestien franken te verminderen. Zij zullen ook de eene of de andere dezer straffen, afzonderlijk mogen wijzen, zonder dat zij (echter) in eenig geval beneden de bloote policijstraffen zijn.

Art. 205 der Algemeene wet van den 26 Augustus 1822 (Staatsblad n°. 38):¹¹⁰

Alle inkomende of uitgaande zee- rivier- of andere schippers, stuur- voer of karlieden mitsgaden dragers, drijvers of andere personen, welke mogen pogen of bestaan, hunne in- op- of bijhebbende ladingen of vrachten, zonder eenige verklaring of aangifte aan de eeste wachter of op de kantoren waar zulks behoort en alsoo frauduleuslijk het Koninkrijk in- uit- of doortevoeren, zullen gestraft worden met eene gevangenis van ten minste eene maand en ten langste een jaar. En zullen bovendien in elk der beide gevallen zoodanige ladingen of vrachten worden aangehaald en verbeurd verklaard enz.

Art. 255 alinea 2 der Algemeene wet van den 26 Augustus 1822 (Staatsblad n°. 38):¹¹¹

Alle degene die in eene geldboete zijn verwezen en buiten staat zijn tot de voldoening derzelve, zullen met gevangenis worden gecorrigeerd van niet minder dan zes dagen en niet meer dan twee jaren, ter beoordeling van den regter; opvolgende betaling van de boete en de gemaakte geregtskosten ontslaat van alle verdere gevangenis.

Art. 1 der wet van 6 Maart 1852 (Staatsblad n°. 47):¹¹²

Ieder die zijn grond of de gronden van anderen, waarop hij jagtregt heeft, bejaagt, of zijn vischwater of dat van anderen, waarin hij tot visschen is geregtigd, bevischt, moet voorzien zijn van een daartoe betrekkelijke acte, op de eerste vordering te vertoonen aan de ambtenaren met het toezigt op de jagt en visscherij belast.

Art. 41 der wet van 6 Maart 1852 (Staatsblad n°. 47):¹¹³

¹⁰⁹BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 53, Vonnissen Nrs 6495-6594, 1871.

¹¹⁰BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv. nr. 17, Vonnissen Nrs 1676-1850, 1851.

¹¹¹BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 56, Vonnissen Nrs 6895-7060, 1872.

¹¹²BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 20, Vonnissen Nrs 2076-2258, 1853.

¹¹³BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 20, Vonnissen Nrs 2076-2258, 1853.

De overtredingen dezen wet en der verordeningen, in de artikelen 9, 10, en 11 bedoeld, worden gestraft met eene boete van tien tot twintig gulden.

Art. 44. der wet van 6 Maart 1852 (Staatsblad n°. 47).¹¹⁴

Boven en behalve de boeten zijn het jagt- en vischtuig (de valken, de havikken en de honden hieronder begrepen) het wild en de visch onwettig gevangen, verkocht, ten ware de levering reeds had plaatsgehad, te koop gesteld, uitgevent of vervoerd, ten behoeve van 's Rijks schatkist verbeurd.

De opzieners of beambten kunnen die voorwerpen in beslag nemen, of de geldwaarde daarvan bepalen, waarvan alsdan in het relaas of proces-verbaal melding wordt gemaakt.

Art. 47 der wet van 6 Maart 1852 (Staatsblad n°. 47).¹¹⁵

Bij elke veroordeling wordt tevens door den Regter bepaald dat, indien de veroordeelde, twee maanden na daartoe bij deurwaardersexploit volgens art. 53 te zijn aangemaand in gebreke blijft de boeten en geregtskosten te voldoen de verbeurdverklaarde voorwerpen uit te leveren of de daarvan bij de schatting, bedoeld in art. 44 dezer wet, of bij het vonnis bepaalde geldwaarde te voldoen de opgelegde straf door gevangenisstraf zal worden vervangen. Deze gevangenisstraf is in het geval van art. 41 van zeven tot veertien dagen, in dat van art. 42 van veertien dagen tot vier weken en in dat van artikel 43 van eene maand.

Art. 44 der wet van 26 April 1852 (Staatsblad n°. 93).¹¹⁶

Vervoer van zout, ongedekt met biljet mag niet plaats hebben dan naar eene hoeveelheid van vijf ponden of daar beneden op verbeurte van het zout en den tien dubbelen accijns.

Art. 40 der wet van 13 Junij 1854 (Staatsblad n°. 87).¹¹⁷

De overtredingen dezer wet en der verordeningen in art 9, 10 en 11 bedoeld worden gestraft. de jagtovertredingen met eene boete van tien tot twintig gulden enz.

Art. 41e der wet van 13 Junij 1854 (Staatsblad n°. 87).¹¹⁸

¹¹⁴Ibidem.

¹¹⁵Ibidem.

¹¹⁶BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 56, Vonnissen Nrs 6895-7060, 1872.

¹¹⁷BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 50, Vonnissen Nrs 6106-6223, 1869.

¹¹⁸BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 50, Vonnissen Nrs 6106-6223, 1869.

Het dubbel der bij het overig artikel bedreigde boeten met of zonder gevangenisstraf van ten hoogste zeven dagen wordt opgelegd, wanneer de overtreding is begaan, 'a', 'b', 'c', 'd'. enz. 'e' met behulp van wild of konijnenstrikken enz.

Art 45a der wet van 13 Junij 1854 (Staatsblad n°. 87):¹¹⁹

zijn ten behoeve van s' rijks schatkist verbeurd het jagt en vischtuig, waarvan het gebruik, volgens deze wet of verordening bedoeld in art 9 en 10 niet geoorloofd is de verborgene en andere voorwerpen in de strafbepaling van art 15 en 14^e al genoemd.

Art. 47 der wet van 13 Junij 1854 (Staatsblad n°. 87):¹²⁰

De in beslag genomen of later uitgeleverde jagt en vischtuigen waarvan het gebruik volgens deze wet niet geoorloofd is worden vernield.

De regter beveelt de vernieling wanneer het feit aan zijne kennisneming is onderworpen.

Art. 19 der wet van 24 Junij 1854 (Staatsblad n° 102):¹²¹

Art. 19. de artt. 217 laatste gedeelte, 272, 273, 274 en 282 van het Wetboek van Strafrecht worden vervangen door de volgende bepalingen:

Die bedelende wordt gevonden in eene plaats, voor welke eene openbare inrigting tot voorkoming van bedelarij bestaat, wordt gestraft met gevangenis van veertien dagen tot zes maanden.

De regter kan gelasten dat landloopers en bedelaars na het uiteinde der gevangenisstraf naar een bedelaarsgesticht of werkhuis zullen worden overgebracht. De last tot overbrenging is verplichtend ten aanzien van hen, die reeds eenmaal wegens landlooperij of bedelarij zijn veroordeeld. Veroordeelde landloopers enz.

Art. 11 der wet van der wet van 29 Junij 1854 (Staatsblad n°. 102):¹²²

Indien iemand na reeds te voren hetzij tot eene criminele straf hetzij tot eene gevangenisstraf van langer dan een jaar veroordeeld te zijn geweest andermaal wegens misdaad of wanbedrijf, daarna gepleegd terecht staat, stelt de vroegere veroordeeling eene verzwarende omstandigheid daar, waarop den regter bij de toepassing der straf acht moet geven.

Art. 1 der wet van 15 Mei 1859 (Staatsblad n°. 38):¹²³

¹¹⁹ibidem.

¹²⁰ibidem.

¹²¹BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 27, Vonnissen 1856.

¹²²BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 54, Vonnissen Nrs 6595-6730, 1871.

¹²³BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 56, Vonnissen Nrs 6895-7060, 1872.

De accijns bedraagt 'a' op de ruwe suiker enz. 'f' op het zout negen gulden per honderd pond.

Art. 1. der wet van 22 April 1864 (Staatsblad n°. 29):¹²⁴

*Bij elke door deze wet niet uitgezonderde veroordeling tot geldboete, wordt door den regter bepaald, dat de boete, zoo de veroordeelde haar niet betaalt binnen twee maanden, na daartoe te zijn aangemaand, vervangen zal worden door gevangenisstraf van:
ten hoogste een jaar enz.*

ten hoogste eene maand en ten minste vier dagen, indien meer dan f 100,

ten hoogste veertien dagen en ten minste drie dagen, indien meer dan f 50,

ten hoogste zeven dagen en ten minste twee dagen, indien meer dan f 10,

ten hoogste drie dagen en ten minste een dag, indien niet meer dan f 10 aan boete is opgelegd.

¹²⁴BHIC, 25 Rechtbank Eindhoven, inv.nr. 53, Vonnissen Nrs 6495-6594, 1871.